

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra: českého jazyka a literatury

Studijní program: učitelství pro 2. stupeň ZŠ

Studijní obor (kombinace): český jazyk - dějepis

Literární historie a fikce

Historické reálie v prózách Vladimíra Macury

Literary history and fiction

Historical facts in the prose of Vladimír Macura

Diplomová práce: 06 – FP – KČL - 007

Autor:

Podpis:

Nikola Wilderová

.....

Adresa:

Březenecká 4750

430 04 Chomutov

Vedoucí práce: Mgr. J. Chocholoušek

Konzultant:

Počet

stran	grafů	tabulek	zdrojů	příloh
84	0	0	77	6

V Liberci dne:

zadání práce

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím diplomové práce a konzultantem.

Datum:

Podpis:

ANOTACE

WILDEROVÁ Nikola

DP 06 – FP – KČL - 007

Ved. DP: Mgr. J.Chocholoušek

Historické reálie v románech Vladimíra Macury

Resumé: Tématem diplomové práce je srovnání historických faktů a fikce v tetralogii Vladimíra Macury Ten, který bude. Těžištěm diplomové práce je analýza společných znaků všech čtyř částí tetralogie a následná komparace dochovaných dokumentů a fikce v jednotlivých románech. Na základě těchto metod shrnuje diplomová práce, jak postupuje Vladimír Macura jako beletrista při užívání historických reálií a jaký mají význam v jeho prózách.

WILDEROVÁ Nikola

DP 06 – FP – KČL - 007

Tutor: Mgr. J.Chocholoušek

Historical facts in the prose of Vladimír Macura

Summary: The theme of that dissertation is a juxtaposition of the historical facts with fiction in Vladimír Macura's tetralogy That one, who will be. The dissertation's focus is in analysing characteristic in common of all four parts of tetralogy and follow-up comparing of well-preserved documents and fiction in single prozes. On the basis of this methods the dissertation summarize the Vladimír Macura's progress as a writer at using historical facts and the meaning of that facts in his prozes.

WILDEROVÁ Nikola

DP 06 – FP – KČL - 007

Der Berater: Mgr. J.Chocholoušek

Historische Tatsachen in den Romanen von Vladimír Macura

Das Resümme: Das Thema der Diplomarbeit ist der Vergleich zwischen historischen Tatsachen und Fiktion im Vierteiler von Vladimír Macura „Der, der wird“. Den Schwerpunkt der Diplomarbeit stellt die Analyse der Gemeinsamkeiten aller vier Teile und der anschließenden Komparation der überlieferten Dokumente mit der Fiktion in den einzelnen Romanen dar. Auf der Basis dieser Methodik fasst die Diplomarbeit die Verwendung der historischen Fakten und ihre Bedeutung in der Prosa von Vladimír Macura zusammen.

I) ÚVOD	7
II) VLADIMÍR MACURA	8
1. Život autora.....	8
2. Dílo autora	9
3. Vztah odborné práce a beletrie.....	10
III) TEN, KTERÝ BUDE – ROZBOR DÍLA.....	11
1. Společné znaky.....	11
1. 1 Obsah díla	15
1. 2 Fakta a fikce v díle	15
1. 3 Postavy v díle.....	17
1. 4 Literární žánr díla	18
1. 5 Národní obrození v díle.....	18
2. Jednotlivé části.....	20
2. 1 Informátor.....	20
2. 1. 1. Obsah díla	20
2. 1. 2. Fakta a fikce v díle	21
2. 1. 3 Postavy v díle	24
2. 1. 4 Literární žánr díla	26
2. 1. 5. Národní obrození v díle.....	30
2.2 Guvernantka	32
2. 2. 1. Obsah díla.....	32
2. 2. 2. Fakta a fikce v díle	33
2. 2. 3. Postavy v díle	37
2. 2. 4 Literární žánr v díle	39
2. 2. 5 Národní obrození v díle.....	41
2. 3 Komandant.....	43
2. 3. 1 Obsah díla	43
2. 3. 2 Fakta a fikce v díle	44
2. 3. 3 Postavy v díle	50
2. 3. 4 Literární žánr díla	56
2. 3. 5 Národní obrození v díle.....	57
2. 4 Medikus	60
2. 4. 1 Obsah díla	60

2. 4. 2 Fakta a fikce v díle	61
2. 4. 3 Postavy v díle	65
2. 4. 4 Literární žánr díla	69
2. 4. 5 Národní obrození v díle	70
IV) ZÁVĚR.....	72
SEZNAM PRAMENŮ A ZDROJŮ.....	77
SEZNAM PŘÍLOH	81
PŘÍLOHY	82

I) ÚVOD

Sledovat práci Vladimíra Macury bylo pro mě velmi zajímavé, neboť vedle českého jazyka a literatury studuji také historii. Mezi těmito obory existuje jen tenká hranice, kterou Vladimír Macura, jak se budu snažit ukázat, obratně přecházel.

Nejdříve si představíme Vladimíra Macuru a jeho dílo, především se budeme soustředit právě na vztah mezi jeho prací literárněhistorickou a beletristickou.

Vladimír Macura sám v jednom z rozhovorů pobídl k interpretaci svého díla: „Když hovořím o textu, který byl knižně vydán, musím respektovat, že zveřejněním vstoupil do jiných souřadnic.“¹ V tom, jak autor tetralogie **Ten, který bude**, jež je těžištěm mé diplomové práce, komentuje své dílo, jako by dal i návod či směr k rozboru své práce. Zaujaly mě především tyto výroky:

„Historický materiál je pro mne jen prostředkem, abych s jeho pomocí mohl říci, co mám na jazyku já: teď, na konci století dvacátého... Vyprávět příběh o lidech, kteří kdysi byli a zůstaly po nich jenom nějaké tři čtyři krabice v archivu, to nevypovídá jen o nich, ale i o nás přítomných, a ještě spíše obecně o lidském údělu.“²

„Fascinuje mě možnost psát fiktivní příběh, vymyšlený příběh v mezerách mezi dokumenty. Tedy psát tak, aby se nedal najít dokument, který by to, co vyprávím, vyvrátil... Přijímám prostě daný historický materiál, a tam, kde bohyně Klió není ve střehu, nenápadně zasáhnu.“³

Z pozice učitelky dějepisu jsem se primárně zaměřila na zkoumání zmiňovaných mezer mezi dokumenty a z toho vyplynuly další směry bádání. Do jaké míry je napětí mezi fakty a fikcí záměrem estetickým a co by mohl příběh z 19. století říci dnešním čtenářům? Tyto otázky přítomné

¹ Macura, Vladimír, Sulovský, Jan, Machala, Lubomír. „Rád měním kůže. Rozhovor s Vladimírem Macurou.“ *Aluze*, 1998, č. 2/3. s. 52.-54.

² Macura, Vladimír. „Spíš než o historii jde o autobiografii. S Vladimírem Macurou nad jeho poslední prózou Guvernanka.“ *Právo*, 1998, roč. 8, č. 33. s. 7.

³ Macura, Vladimír, Sulovský, Jan, Machala, Lubomír. „Rád měním kůže. Rozhovor s Vladimírem Macurou.“ *Aluze*, 1998, č. 2/3. s. 52.-54.

v Macurově díle, se vzájemně prolínají, a ačkoli jsem se snažila rozdělit svou práci do přehledných kapitol, ne vždy se mi povedlo striktně se jich držet.

Jak jsem již zmiňovala, primárně se budu soustředit především na tetralogii **Ten, který bude**. Budu se snažit ukázat vzájemnou propletenost všech čtyř částí souboru – Informátor, Guvernantka, Komandant, Medikus. Zaměřím se na způsob, jak Vladimír Macura pracuje s historickými reáliemi a snaží se jim dokonce podřídít literární žánr, i na otázku, proč si vybral právě období národního obrození. Později si podrobně budu všímat jednotlivých částí tetralogie, jejich analýzou a komparací se budu snažit doložit své počáteční teze a důkladněji je rozeberu.

II) VLADIMÍR MACURA

1. Život autora

Vladimír Macura se narodil v Ostravě 7. listopadu roku 1945 v rodině hutního inženýra. Základní školu i střední všeobecně vzdělávací školu navštěvoval v místě bydliště.

V roce 1963 byl přijat ke studiu českého a anglického jazyka na Filosofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci, ale protože byl jeho otec přeložen na práci do Čech, přestoupil Vladimír Macura na Filosofickou fakultu Univerzity Karlovy, kterou absolvoval v roce 1968. O rok později získal titul doktora filosofie za diplomovou práci věnovanou struktuře díla Vítězslava Nezvala.

Když si odsloužil povinnou vojenskou službu, byl přijat na studijní stáž v Ústavu pro českou literaturu. Zde byl pak zaměstnán nastálo jako vědecký pracovník v oddělení teorie české literatury. Za dvě desítky let práce zde dosáhl postu ředitele a ve své odborné způsobilosti titulu doktora věd.

Za svou beletristickou práci byl v říjnu roku 1998 odměněn státní cenou. V této době už bojoval se zákeřnou nemocí, které bohužel v dubnu

roku 1999 podlehl. O jeho oblíbenosti svědčí mnohé vzpomínky zveřejněné ve sdělovacích prostředcích a nekrology sepsané jeho přáteli.⁴

2. Dílo autora

Na dráhu beletristy se dal společně se skupinou mladých literátů Autoři v povijanu v 60. letech ještě v Ostravě. Publikovat odborné texty začal ve stejné době a jeho články a studie je možné nalézt v mnoha rozličných médiích jak českých, tak i zahraničních – Nová svoboda, Zemědělské noviny, Lidové noviny. Nejčastěji je ale spjat s periodikem Tvar.

V 70. letech se jeho odborné práce zabírají především dobou národního obrození. Výsledkem desetileté práce a výzkumu byla kniha Znamení zrodu vydaná v roce 1983, o jejímž charakteru více napovídá podtitul České obrození jako kulturní typ. Obdobné téma pak zpracovává útlý soubor statí Český sen vydaný v roce 1998. V obou knihách Vladimír Macura překračoval hranice vědeckých disciplín. Toto hledisko je příznačné i pro dva „semiofejetony“ Šťastný věk a Masarykovy boty (1992 – 1993), v nichž autor postihl „jazyk“ socialistické kultury i proměnu tradičních symbolů a emblémů, včetně jejich přehodnocování po roce 1989. Z iniciativy Vladimíra Macury a pod jeho vedením vznikl Slovník světových literárních děl (1988) a téměř souběžně Průvodce po světové literatuře (1988).

V jeho odborných pracích můžeme postupně sledovat, jak Vladimír Macura překračuje hranice literární vědy a více se zabývá mentalitou společnosti. Vyvrcholením této tendence je jeho beletristická práce. Její počátky spadají do 80. let, kdy napsal povídkový soubor Něžnými drápký. Pokračoval pak v 90. letech prózou Občan Monte Christo. Ve stejný rok (1993) vyšel i první díl plánované tetralogie **Ten, který bude** (Informátor). O dva roky později byl vydán Komandant a za další dva Guvernantka. Poslední díl se dostal na veřejnost až po smrti jeho autora.

⁴ Čornej, Petr. „PhDr. Vladimír Macura.“ ČČH č. 3, r. 1997. s. 671 – 673.

Velkou část práce Vladimíra Macury zabíraly překlady z trochu netypického jazyka – z estonštiny. Již v roce 1974 spoluzaložil Baltský svaz, jehož cílem bylo propagovat estonskou literaturu v Čechách a navazovat s touto zemí kulturní vztahy. V 90. letech se podílel jako spoluautor na Dějinách pobaltských zemí.⁵

Vyzdvihli jsme jen nejznámější díla Vladimíra Macury. Jeho celoživotní práce je mnohem rozsáhlejší.

3. Vztah odborné práce a beletrie

„Nejvíce se cítím dobře právě v té možnosti střídat životní role... Kam nedosáhnete například v seriózním oboru literárněvědném, tam si můžete dovolit sáhnout v oboru prozaické fikce a zase obráceně.“⁶ Takto se sám Vladimír Macura vyjádřil k tomu, proč přestoupil od literárněvědné práce k beletrii. Dalším důvodem, který zmínil ve stejném rozhovoru, byl pocit, že teoretickým koncepcím něco dluží, že za nimi stojí ještě obyčejný, reálný život tehdejších lidí.⁷

Ve své badatelské práci navázal Vladimír Macura na strukturalismus Jana Mukařovského. Své výzkumy týkající se otázek vývoje české obrozenecké literatury započal roku 1973 při 200. výročí narození Josefa Jungmanna. Následovala již zmiňovaná díla, věnující se kultuře 19. století. Tuto dobu popisuje jako věk, ve kterém hrály důležitou roli předstírání a hra s jazykem a literaturou.⁸

Ve vlastní próze Vladimír Macura tedy ke své odborné fundovanosti připojil hravost pro něho charakteristickou. Vznikla tak beletristická díla, v nichž jako by fakta hrála druhotnou roli. Historické reálie posunul do pozadí, do popředí postavil obyčejné životní osudy, jak poznáme v pozdějších kapitolách mé práce. Proč tedy obsazuje právě skutečné postavy? Je to mimo jiné právě z důvodu hravosti. Ta je typická pro práci Vladimíra Macury a projevuje se propojováním dějinných faktů s fikcemi

⁵ Čornej, Petr. „Úděl Vladimíra Macury.“ *Dějiny a současnost*, r. 21, č. 3, 1999. s. 54 – 55.

⁶ Macura, Vladimír, Sulovský, Jan, Machala, Lubomír. „Rád měním kůže. Rozhovor s Vladimírem Macurou.“ *Aluze*, 1998, č. 2/3. s. 52.

⁷ Tamtéž. s. 52.

⁸ Čornej, Petr. „Úděl Vladimíra Macury.“ *Dějiny a současnost*, r. 21, č. 3, 1999. s. 54 – 55.

tvářícími se jako reálná historie. Autor své dílo pro estetické působení oživuje napětím mezi skutečnostmi a domněnkami, komunikací reálných a smyšlených postav, protože udržují čtenáře v pozornosti a posouvají smysl příběhu do nových rozměrů. V dalších kapitolách se budu snažit předvést fungování těchto oživení a posunu, i to, jakým způsobem tak činil.

Pro některé vědce věnující se tématu národního obrození byla tetralogie vyvrcholením Macurovy teoretické práce. Je to podobné, jako když se vynálezce snaží sestavit prototyp. Historik Jiří Rak velmi výstižně okomentoval práci Vladimíra Macury v jedné z recenzí věnovaných souboru **Ten, který bude**: „Macura tedy svou demystifikační interpretaci obrozeneckého období neopustil, naopak – volnost básníkovy mu pro ni poskytla mnohem větší pole než strohá pravidla vědecké práce. Díky své odbornosti ale disponoval detailními znalostmi popisované problematiky a dokonale je do svého románu vkomponoval. Čtenář hlouběji obeznámený s reáliemi českého národního hnutí tak samozřejmě vychutná množství narážek... Macurova bohužel poslední práce je tak vlastně beletristickou součástí jeho díla vědeckého – stejně jako mu vědecká erudice poskytla množství materiálu k literární hře, dala mu krásná literatura možnost k dovedení odborných názorů až k absurdním, ale přesto historicky relevantním závěrům.“⁹

III) TEN, KTERÝ BUDE – ROZBOR DÍLA

1. Společné znaky

Tetralogie je vyvrcholením desetiletého shromažďování faktů, vyhledávání v pramenech a dokumentech, sestavování obrazu národního obrození, dedukování a fabulování možných skrytých příběhů, hrou se slovy a reáliemi, demytizací postav a celého období.

⁹ Rak, Jiří. "Znovuvzkříšení historického románu". *Dějiny a současnost*, roč. 21, 6/99. s. 53.

Všechny čtyři oddíly souboru **Ten, který bude** může číst čtenář samostatně. Ale připravil by se o finální mistrné skládání dílků do jedné složité skládanky. Jednotlivé části tetralogie jsou vzájemně propleteny, neboť byly tvořeny pro společné fungování. Informátor byl dopsán 21. 12. 1989, ačkoliv jako první začal vznikat Komandant. To potvrzuje autor v rozhovoru s Irenou Zítkovou: „Plán celé tetralogie už mám samozřejmě hotový. Komandant v něm patří na druhé místo... byl napsán jako první, protože jsem k němu měl připraven materiál.“¹⁰ Až v červenci roku 1996 byla dokončena Guvernantka a o dva roky později Medikus.

V rozboru díla Komandant se budu snažit ukázat, že základním dokumentem, z něž Vladimír Macura vycházel, byly Paměti Josefa Václava Friče. Tento politik a spisovatel ve svých memoárech komentuje mnoho událostí 19. století a píše o mnoha osobnostech této etapy. V každém dílu tetralogie se pak většina z nich objeví jako jedna z postav.

Samotný název tetralogie je předzvěstí toho, jak si Vladimír Macura pohrává se slovy a fakty. Použije slova Karla Slavoje Amerlinga, který se v Informátorovi táže vymyšlené postavy Johanna Manna: „Víte, příteli, co je to Budeč? – Budeč, to znamená ten, který bude! Ten, který nikdy nezanikne, ten, který setrvává. Budeč je semenem budoucnosti. Budeč je ten, který buduje, staví. Základy nového světa slovanského. Neroztříštěného v části, celistvého jako pravé království boží.“¹¹ Vladimír Macura naráží na to, proč v jeho románech vystupují historické postavy. Mají význam pro naši přítomnost. Okolo vzdělávacího ústavu se totiž soustřeďovaly všechny postavy vystupující v tetralogii, tedy ti, kteří díky svým činům nezaniknou, budoucnost národa, ti, kteří ho postavili na nohy, probudili. To vše lze vyčíst z jedné ukázky, která je jakoby estetickým modelem celé jeho, a také mé odborné práce, protože budu tento vzor odkrývat. Autor knihy ještě název komentuje v závěrečné části tetralogie i v několika rozhovorech jako rozpočítadlo, vybírající ze všech těch lidí kolem Budče hlavní hrdiny, a tím i tituly jednotlivých dílů: ten, který bude

¹⁰ Macura, Vladimír. "Kořeny současnosti. Rozhovor s Irenou Zítkovou." *Nové knihy*, 38/1993. s. 10.

¹¹ Macura, Vladimír. *Ten, který bude*. Praha: Hynek, 1999. s. 49.

Informátor, ten, který bude Komandant, ta, která bude Guvernantka, ten, který bude Medikus.¹²

Hraní životních rolí je jedním z důležitých témat celku. Jednotlivé postavy jsou zapojeny do jednoho velkého divadla života. Divadlo bylo důležitou součástí obrozenecké kultury, pomocí něho se šířila.¹³ Modelový autor Macurových próz zde také hraje roli, například spisovatele, který konstruuje události skutečné i vymyšlené a do nich dosazuje reálné postavy. V rozboru děl leitmotiv divadla často uvidíme, a pocítíme modelového autora jako demonstrativního hybatele celého příběhu.

Jistým způsobem i sám Vladimír Macura vstupuje do příběhů. Guvernantka pro něho byla „autobiografickou zpovědí“.¹⁴ V Medikovi přejímá jeho paměti a vydává je, to samé v podstatě dělá s paměti Josefa Václava Friče, v Informátorovi píše novelu o člověku, který psal novelu. V Medikovi a Lásce vlastenčině (novela Johanna Manna) užívá zvláštní zcizovací efekt, aby vynikl autor. V těchto případech Jan Mann a Ferdinand Máchal hovoří ke svým čtenářům. Vladimír Macura se tak snaží odvést pozornost od modelového autora, že on je ten v pozadí, který vše konstruuje, a zvyšuje tak dojem věrohodnosti. Aby podtrhl myšlenku, že kdo hovoří k čtenáři, je ten samý člověk, který píše dílo, sám se nám odhalí. Ne jako autor novely Jana Manna ani chorobopisu Máchala: „A o němž čtete i vy, milí čtenáři a trpělivé čtenářky románu, jenž nese titul Ten, který bude, a zdaleka není u konce.“¹⁵ Není pochyb, že tento zcizovací efekt slouží k ozvláštnění textu.

Provázanost celé tetralogie můžeme vysledovat i v tom, jak Vladimír Macura zachází s historickými reáliemi, respektive s těmi vymyšlenými. Nejenže se v nich vyskytují stejné *skutečné* postavy, odehrávají se ve stejné době na pozadí historických událostí, ale některé drobné prvky se taktéž proplétají příběhy. Všimla jsem si, že se jedná

¹² Macura, Vladimír. *Ten, který bude*. Praha: Hynek, 1999. s. 706.

¹³ Polák, Josef. *Česká literatura 19. století*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1990. s. 168.

¹⁴ Macura, Vladimír. „Státní ceny získali Vladimír Macura a Jindřich Pokorný. Ministr kultury Pavel Dostál dnes předá nejvyšší ocenění za literaturu a překladatelské dílo. Laureáti letošních státních cen odpovídají na otázky Lidových novin.“ *Lidové noviny*, 11/1998. s. 11.

¹⁵ Macura, Vladimír. *Ten, který bude*. Vladimír Macura. Praha: Hynek, 1999. s. 155.

především o ty, které se zdají být spíše vymyšlené. Je to například motiv praporu, který v Informátorovi nechal Johann Mann ušít svou milenkou. Měl na něm být nápis *Libertas Bohemica*, ale nebyl dokončen a způsobil strůjci myšlenky potíže. V kapitole věnované Informátorovi rozeberu, proč a do jaké míry spadá tato kauza do kategorie spekulací. Jisté je, že měla za úkol posunout příběh dál, a nejen Informátora. Antonie Reissová jako postava v Guvernantce se dozvídá, že její bývalý nápadník zemřel na barikádě. Právě s tímto praporem v ruce. V rukou se pak objevil ještě na jiných místech pražských ulic, jimiž projíždí na svém koni komandant. A nakonec doputuje mezi dav lidí, kteří tiše demonstrovali na pohřbu českého *trpitele* Karla Havlíčka Borovského.

Vladimír Macura napsal svou tetralogii zabývající se 19. stoletím tak, aby byla pro člověka z 20. století atraktivní. Osobnosti národního obrození mluví na současného čtenáře mluvou, které rozumí. V ukázkách použitých v kapitolách, které rozebírají jednotlivé díly souboru, si povšimneme výrazných rozdílů v uplatňování jazykových prostředků lidí národního obrození a dnešních. Například Bohuslava Rajská v Guvernantce říká: „Přirazím zásuvku a padnu zpátky do postele, jako bych dostala pěstí.“¹⁶ Výjimku tvoří věty v cizích jazycích, především němčině a francouzštině, které byly v té době módní. Ty mají opačný efekt. Slouží jako autentifikující prostředky. Vyskytují se však v malé míře a ani nejsou překládány. Dalším prvkem, který má současného čtenáře upoutat a století minulé mu více přiblížit, je vkládání erotických scén. Vladimír Macura mohl popustit uzdu fantazii a přiblížit nám historické postavy v choulostivých situacích. Zobrazení sexu se objevuje ve všech dílech. Jedná se právě o ten moment, který je čistě v mezích fabulace a má celý příběh ozvláštnit. Tím je tetralogie zajímavá, staví historické postavy, které máme tendenci vnímat idealizovaně a neživotně, ačkoli mohly být pouze vymyšlené, do intimních scén, a tím je zcivilňuje a zlidšťuje.

Dalším společným znakům se budu věnovat v rámci jednotlivých kapitol, kde bychom měli lépe pochopit fungování práce Vladimíra Macury.

¹⁶ Macura, Vladimír. *Ten, který bude*. Praha: Hynek, 1999. s. 411.

1. 1 Obsah díla

Vladimír Macura záměrně pracuje s historickými reáliemi 19. století, ačkoli jeho vypravování je adaptovatelné na jakékoli období a nemusí v něm vystupovat dějinné osobnosti. Zúročí takto však své literárněvědné znalosti, také fabulační dovednosti, tím příběh ožíví. Události 19. století, stejně jako národní cítění, se navíc podobají 20. století, je zde tedy možné (s)hledat alegorické narážky, které udržují čtenáře ve střehu.

1. 2 Fakta a fikce v díle

Vladimír Macura podle vlastních slov pracuje s historickými prameny a doplňuje je možnými fikcemi tak, aby se navzájem nedostávaly do přímého rozporu. Já se pokusím tyto nesoulady naopak vyhledat a zjistit, jaký účel mají.

Typická pro Macurovo dílo je tedy snaha eliminovat možné konflikty mezi historií a fikcí. Projevuje se v něm mistr fabulátor, který nechává možné důkazy různými způsoby zmizet. Tyto obraty pak navíc využije pro ozvláštnění celého příběhu. Jako například u sbírky uměleckých kuriozit královny Marie Anny, o které se budu zmiňovat v kapitole věnované dílu Medikus.

Estetická funkce všech dílů tetralogie tkví v konstruování příběhu, v tom, jak je celý příběh seřazen, jaký je užit vypravěč, jak důmyslně funguje celý mechanismus napětí mezi fakty a fikcí. Modelový čtenář Macurových děl by měl být obeznámen s historií. Celý soubor lze číst jako fikci, ale potom čtenáři utečou brilantní ironické a vtipné narážky, kterých je v knize mnoho. Například vzpomínka Medika ve stejnojmenné části na jednoho ze svých spolupacientů v blázinci, který se jmenoval Günter a pocházel z Tyrolského města Ötzu. Ten podotknul, že by Tyrše, který několikrát zradil Ferdinanda Máchala, nejradyji utopil. Zakladatel Sokola pak skutečně zahynul ve zdejším rozvodněném potoku. Podobných ironií nalezneme v celém souboru více. Nejde jen o vtipné narážky. Bez historických znalostí by čtenáři unikla i celá jedna významová dimenze díla – demytizace a s ní spojené přesahy do 20. století.

Z rozporu mezi fakty a fikcí vyplyne leitmotiv rozplývání snů. Každý člověk má nějaké představy, které by chtěl v životě uspokojit. Vladimír

Macura svým postavám nemůže dovolit si je splnit. Překročil by rámec historie a musel by ji změnit. O to se ale autor tetralogie nepokouší. Pak by jeho texty ztratily své kouzlo a sklouzly by do kategorie románů, odehrávajících se sice na pozadí dějinných etap, ale jen v rovině fikce. Nebo naopak jen v rovině reálného, pak by se ale jednalo o autobiografie spadající spíše do odborné literatury. Vymyšlená postava Johann Mann nemůže získat za ženu Bohuslavu Rajskou. Ona nemůže mít šťastné manželství, neboť Vladimír Macura staví jejich příběh na rozepři mezi starším mužem a mladou ženou. Komandant nemůže vyhrát svou revoluci a osvobodit Čechy, stejně jako Medikus získat trůn pro svého krále Ferdinanda.

Vladimír Macura dbá na autentifikující detaily. Nechává osoby pobývat v reálném prostoru, čtenář si téměř představí mnohá zákoutí Prahy, Vratislavi, Vídně a jiných míst, projede se po skutečných trasách vlaků a dostavníků, pozná archaické předměty či dokonce úřední listiny. To vše jako by mělo odvádět pozornost od vymyšlených postav či událostí. Autor se také vyhýbá vnějším popisům postav, raději volí ty vnitřní a navíc nepřímé, často však ovlivněné jeho vlastním názorem literárního vědce a historika na tyto osoby. Kromě Medika také nepoužívá příliš často datování. Vladimíru Macurovi jako nástroj estetizace opravdu neslouží historické mezníky. Spíše je uplatňuje v rámci svých snah ukázat nám společnost a kulturu obrozenců a její osobnosti jako obyčejné smrtelníky.

K napětí mezi fakty a fikcí přispívá velkou měrou i kompozice díla uzpůsobená pro estetický dojem. Aby čtenář od sebe nemohl snadno fakta a fikce odlišit, nejsou příběhy uspořádány chronologicky. Mají své vlastní systémy. Zároveň se jednotlivé příběhy prolínají mezi sebou. Je možné, že se Vladimír Macura tímto způsobem snaží podtrhnout pravděpodobnost některých vymyšlených údajů. Nejvíce znatelné jsou tyto snahy v Medikovi, v němž se uzavírá celý kruh smyšlenek a pravd odehrávajících se kolem známých osobností a na pozadí mezníků 19. století. Ferdinand Máchal v ní vypráví svému králi o Johannu Mannovi, jak si jeho vyvolená vzala Františka Ladislava Čelakovského, ale nebyla s ním šťastná, jak Pepi Frič bojoval na barikádách. Jisté je, že tyto kompoziční

hlavolamy udržují čtenáře ve střehu a zdůrazňují tak celkový umělecký dojem.

1. 3 Postavy v díle

Mnohem jednodušší by bylo do historických událostí dosadit osoby vymyšlené. Z pozice literárního vědce, který si rád hraje, bylo však pro Macuru výzvou propojit světy fiktivních a skutečných postav. V mé interpretaci tetralogie **Ten, který bude** nestačí rozlišovat figury hlavní a vedlejší, ale musím přidat kategorie reálné a vymyšlené. Všechny napomáhají k dějovosti a zajímavosti svých příběhů. Za tímto účelem si vybírá Vladimír Macura také vypravěče.

Při výběru postav a jejich pojmenovávání se sémiotik opět projeví i jako člověk, který si rád hraje. Částečně převzal módní záležitost 19. století, kdy obrozenci přijímali česká jména. Prostitutku pokřtí biblickým jménem Magdaléna. Ferdinand Máchal nosí stejné křestní jméno jako jeho milovaný král. Johann Mann byl překřtěn na Vratislava. V ženské podobě se jedná o město, kam se Antonie Reissová přivdala.

S mnoha postavami se seznámíme již v prologu a v dalších částech se s nimi budeme setkávat znovu. Dokazují promyšlenost a propracovanost celé tetralogie. Vladimír Macura se bude snažit přesvědčit o jejich možné existenci a důležité roli v českých dějinách. Samotné prameny ho k tomu téměř vybízely, protože v nich je možné často nalézt nejasné údaje či náznaky. U řady podstatných vlastních jmen se objevuje jen počáteční písmeno, například: „Co se týče onoho zakoupení, o němž jsme při poslední mé návštěvě v Budči mluvili, musím se vám upřímně vyznati, že mně není možno H*ce o peníze říci.¹⁷ Budeme tyto postavy odhalovat, upozorňovat na jejich provázanost a role, jaké mají v jednotlivých příbězích. Jejich společný úkol je stejný jako u jiných románů. Čtenář se s nimi může ztotožnit, buď cele, nebo alespoň nějakými vlastnostmi. Nesmí však ani zde zapomenout, že jejich obraz předkládá distancovaně Vladimír Macura.

¹⁷ Rajská, Bohuslava. *Z let probuzení. Kniha první: Paměti a korespondence Bohuslavy Rajské z let 1839-1844*. Praha: J. Otto, 1872. s. 94.

Soustavnou badatelskou prací poznal autor tetralogie důležité osobnosti dějin 19. století. Jistě si na ně vytvořil svůj názor. Představuje tyto postavy na pozadí historických událostí, a pokud do nich vloží svou fikci, může s příběhem i s charakterem lidí manipulovat podle svého úsudku. Výhodou jeho podání je, že si tyto postavy čtenář představí ve zcela běžných a civilních situacích, ve kterých by si je netroufal sám vykreslit ve své fantazii. Vladimír Macura tyto osobnosti demytizuje.

1. 4 Literární žánr díla

Každý ze čtyř dílů tetralogie odkazuje k jednomu literárnímu žánru, oblíbenému v období národního obrození, a to jak v rovině tematické (například když se manželé Čelakovští hádají kvůli elegii, kterou napsal mladý student), tak některými vlastními žánrovými charakteristikami. Sám Vladimír Macura však respektuje pravidla příslušného žánru jen velmi volně. Možná je to proto, aby dokázal proměnlivost definic.

Důležitost těchto žánrových motivů potvrzuje jejich grafické zvýraznění, jsou psány velkými písmeny. Upozorňují tak na sebe jako na symbol. Každému znaku se podřizuje v příběhu nejen rozsah, ale i obsah. Aby tomu tak bylo, musí Vladimír Macura opět hýbat s reáliemi a doplňovat je fikcemi. Guvernantka je psána jako elegie, má pochmurný děj, který podtrhuje možná fabulace Vladimíra Macury, že manželství Čelakovských není šťastné, protože jsou mezi nimi věkové i charakterové rozdíly. Tyto manipulace slouží tedy přímo k dodržení uměleckého žánru.

1. 5 Národní obrození v díle

Události národního obrození užívá Vladimír Macura jako historické reálie, které mají za úkol pomocí napětí mezi fakty a fikcí posouvat příběh k nějakému vyvrcholení, také je možné na nich sledovat povahy vystupujících osob. A to vše pro výsledný estetický dojem.

V pohledu na etapu 19. století je možno nejlépe pozorovat jeden z rysů Macurova díla – demytizaci tohoto období i klíčových osobností české kultury. Autor tetralogie nabízí úplně jiný pohled na vlastence a jejich činy, než na jaký je čtenář zvyklý například z hodin dějepisu či literatury nebo od jiných spisovatelů. Nejpatrnější je to v Informátorovi,

který se jasně vysmívá všem obrozeneckým snahám. Typické pro tuto dobu je užívání působivých gest. Vladimír Macura dokáže ironizovat i sám sebe: „Spisujete něco? Ne? Každý Čech přece, pane Manne, něco spisuje. Nebudte přehnaně skromný! smál se tiše policejní komisař. Nějaké povídky? Sem tam NOVELU? Z šerého dávnověku? Verše o budoucí slávě Slovanů?“¹⁸

Účelem takovéto hry s hrdostí Čechů na počátky své novodobé kultury není jen vyvolání uměleckého dojmu nebo udržování čtenářů ve střehu. Vladimír Macura jistě nemá nic proti významnému období českých dějin, ale chce tímto na něco poukázat. Do románu vstupuje aktualizace. Pokud interpret přestane konstrukce faktů a fikcí vnímat jako záznamy z 19. století a místo toho je přesune do budoucnosti, dostane se mu zajímavých posunů. V období komunistického režimu také byly Čechy v područí velké říše a lidé se snažili z něho vymanit, rádi dávali nesouhlas najevo pomocí gest, měli své umělce i divadlo, spousty osudů. Opět jsou tyto narážky nejvíce cítit v Medikovi, protože v něm končí všechny cestičky příběhů, aby vytvořily jeden celek, z něhož nám vyplynou veškeré dosud poznané i nepoznané závěry. Jako modelový autor v roli medika vypráví znova ve svých pamětech (= chorobopisu) všechny osudy jeho hlavních i vedlejších, skutečných i vymyšlených postav, přiznává, že musel porušit jednotu času, místa i děje, aby se ty pestré historické příběhy vešly do dramatické normy.¹⁹ To vše musel nechat schvalovat, tak jako v dobách normalizace spisovatelé museli nechat projít cenzurou svá díla. Všemi těmi příběhy chtěl Vladimír Macura něco vzkázat současnému čtenáři, například by měl pochopit důležitost národního obrození v českých dějinách, poučit se z chyb, uvědomit si, že osobnosti 19. století mohly mít podobné problémy, vycítit podobnosti v režimu rakouské monarchie a komunistickém.

¹⁸ Macura, Vladimír. *Ten, který bude*. Praha: Hynek, 1999. s. 23.

¹⁹ Tamtéž. s. 709 – 710.

2. Jednotlivé části

2. 1 Informátor

2. 1. 1 *Obsah díla*

Jedná se o příběh mladého muže, vychovatele u uherského šlechtice žijícího ve Vídni, jemuž setkání s dívkou zcela změní život.

Ve své slepé zamilovanosti ji chce okouzlit tím, že si půjčí (bez dovolení) pánův kočár, aby ji dovezl na nádraží. Svého zaměstnavatele tímto činem pobouří, výpověď však dostane až poté, co se o vychovatele začne zajímat tamní státní policie. Mladík se proti své vůli stává možným aktérem smyšleného plánovaného protistátního spiknutí, chystaného českými vlastenci. Místo toho, aby se z těchto problematických kruhů vymanil a našel si po svém propuštění jiné zaměstnání v milovaném Rakousku, vrací se do své rodné vlasti, ke které sice už dávno ztratil vztah, ale kde se nachází jeho láska. Tím si definitivně podepsal ortel smrti.

Cestou do Prahy nám autor představuje postavu mnohem důkladněji. Především poznáme jeho ješitnost a nedobrou povahu, a to na pozadí incidentu, odehrávajícího se v hostinci, kde musel přespat při svém putování.

Původně nezávazné špásování s místní děvečkou vyvrcholilo vlivem událostí v sexuální akt, za který musel zaplatit. Po probuzení se domnívá, že mu dívka ukradla měšec s penězi. Ten si ale v noci pouze ukryl pod matraci a rozespalý si na to nevzpomněl. Během prohledávání pokoje měšec objevil a odjel z místa, aniž by svůj omyl vysvětlil.

V hlavním městě Čech si našel díky známým podnájem a práci. Také se mu podařilo dostat se do kontaktu s tou, kvůli níž vše absolvoval. Záhy zjistil, že má v lásce konkurenci. Nešťítel se se svými soky spřátelit, aby proti nim mohl intrikovat. Do svých lží se ale zamotával a lásku jeho vyvolené mu nepřinesly. Spíše naopak.

Jeho nenávist dospěla tak daleko, že začal na lidi ze svého okolí donášet na komisařství. Jenže i zde si brzy uvědomili, že mladík je pouhou figurkou, prolezlou zlobou a zvrácenou podobou lásky, a odmítali další spolupráci.

Zrůdnost jeho povahy se nám odhalí i ve chvíli, kdy autor užije nástroj „přílišné náhody“. Ve *velké Praze* se hlavní hrdina potkává se souložnicí z hostince. Ta se musí živit jako prostitutka, protože ji po zmiňovaném incidentu z místa děvečky vyhodil její zaměstnavatel. Hlavní postavu toto setkání těší a chodí k dívce uspokojit své neukojené touhy. Pokud zrovna prostitutka nemůže, vystačí si s její spolubydlící.

Neopatrné manipulace nakonec doženou mladého muže do sňatku s ženou, kterou nemiluje. Hlavní hrdina se tedy vzdal své lásky spojené celou dobu s nenávistí a začalo se mu kupodivu dařit. Odjel zpět do Rakouska, kde se cítil doma, a našel si lepší práci, se svou ženou žil spokojeně a založil rodinu.

Po několika letech se vrací do Prahy, aby zde nechal vytisknout novelu, kterou psal v době svého pobytu mezi vlastenci a která je vlastně vzpomínkou na to, co zde prožil. Jeho minulost, ačkoli si myslel, že s ní skončil, ho pronásleduje. Osud nebo snad nedopatření ho dostanou na barikády revoluční Prahy roku 1848, kde ironicky padne jako hrdina s českým praporem v ruce.

2. 1. 2 Fakta a fikce v díle

Životní osudy Johanna Manna se na první pohled nejeví být ničím zvláštní. Kromě toho, že si za objekt své touhy vybral Bohuslavu Rajskou (vl. jm. Antonie Reissová). Zatímco o této mimořádné ženě 19. století vypovídá mnoho pramenů, o Johannu Mannovi ani o Vratislavovi, jak ho pojmenovala tato vlastenecky založená kráska, jsem nikde s jedinou výjimkou zmínku nenašla. Tuto výjimku tvoří zmínka v dopise od Karla Slavoje Amerlinga, který byl adresován Bohuslavě Rajské: „Slyšel jsem od J*, jak o váš svátek vás ty slečny poctily, mne to velice těší.“²⁰ Více se záhadná osoba, jejíž jméno začíná na J, v dopisech neobjevuje. Jen v této jedné větě. Nevíme vlastně ani, zda se jedná o ženu či muže. Nicméně fabulátorovi, jako je pan Vladimír Macura, tato jediná litera poskytuje široký prostor pro vymyšlení příběhu odehrávajícího se v novele Informátor. Datum 18. června 1842, kterým je dopis označený, se shoduje

²⁰ Rajská, Bohuslava. *Z let probuzení. Kniha první: Paměti a korespondence Bohuslavy Rajské z let 1839-1844*. Praha: J. Otto, 1872. s. 80.

s dobou, kdy skutečně Johann Mann pobýval již v Praze, a aby byl nablízku své lásce, stýkal se jak s Karlem Slavojem Amerlingem, tak s dámami, které docházely do bytu Staňkových a pracovaly na vytváření slovníku určeného pro jejich vzdělávání.²¹

Dalo by se namítnout, že by po zamilovaném muži téměř posedlém svou vyvolenou bohyní zůstalo více milostných či nenávistných dopisů. V této myšlence v podstatě už nalezneme i odpověď. Jen málokterá žena by si schovávala dopisy od člověka, který ji pronásleduje a je jí nesympatický.

Vratislav Mann psal v celé novele Bohuslavě Rajské pouze jeden dopis, tedy spíš vzkaz. První se týkal zdraví Karla Slavoje Amerlinga. Muž v něm oznamuje, že slovanský učitel je zázračně vyléčen. Používá jízlivý tón, protože se domnívá, že Slavoj krásné vlastence lhal, aby v ní vzbudil soucit. To se mu povedlo. Lze to vycítit i v Bohuslaviných zápiscích: „Dech se ve mnou ouží! – bože všemohoucí, čeho ještě bude se nám dočkat. Dnes mne dal Slavoj k sobě povolati do Budče a tam oznámil mi, že déle žítí nemůže, že musí zemřít maje souchotiny.“²² I v Informátorovi se můžeme dočíst, jak se zdrcená Antonie přijde svěřit Mannovi, že ji požádal učitel, aby po něm převzala jeho sen o vzdělávacím ústavu, neboť umírá. Sdělení se v obou knihách shodují i časově. Nesouhlasí však se skutečností. Nedočetla jsem se nikde v odborné literatuře, že by učenec skutečně trpěl souchotinami, jak uvádí. Naopak se dožil vysokého věku (77 let).

Bohatší korespondence probíhala mezi Johannem Mannem a Samoslavem Hroboňem, kterého hlavní hrdina novely kupodivu (proč, to si vysvětlíme v kapitole nazvané Guvernantka) považoval za méně nebezpečného než Karla Slavoje Amerlinga. Zaujal mě především jeden dopis, respektive jeho část, ve kterém píše Bohdan Samo: „Drahý příteli a bratře! Jak praví pěvec velkého Pana Tadeusze:

²¹ Bahenská, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách: dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. Praha: Libri ; Sociologické nakladatelství, 2005. s. 53.

²² Rajská, Bohuslava. *Z let probuzení. Kniha první: Paměti a korespondence Bohuslavy Rajské z let 1839-1844*. Praha: J. Otto, 1872. s. 93.

Litwo, ojczyzno moja!
Ty jesteś jak zdroje;
Ile cie trzeba cenić,
Ten tylko się dowie,
Kto cie stracił.“²³

Když jsem studovala korespondenci Bohuslavy Rajské, dočetla jsem se v dopise z Halle datovaném 26. dubna stejné verše. Byly psány Samoslavem, ale nemohly být adresované Mannovi. Buď měl mladý básník tento citát z eposu Adama Mickiewicze pan Tadeáš velmi oblíbený, nebo si ho vypůjčil Vladimír Macura z knihy pamětí Antonie Rajské a pouze je vložil do úst někomu jinému.

Další výtku, obrazně řečeno, by mohla směřovat k Budči. Nesmělý sen Karla Slavoje Amerlinga o vytvoření centra vzdělanosti pro český lid byl velkou událostí pro tehdy žijící vlastence. Proto je podivné, že by se muž, který se svou prací na vznikajícím kulturním a vzdělávacím ústavu podílel, neobjevil v žádných pramenech. I zde je možné najít nesložitě vysvětlení pro tuto fabulaci Vladimíra Macury. Duchovní otec tohoto projektu byl znám svými činy, ale nepotrpěl si na papírování, jak se můžeme dočíst v jeho životopisech, tudíž po jeho zkrachování příliš písemných důkazů nezbylo. Navíc oba muži byli soky v lásce a také mezi sebou měli rozpory, z čehož vyplývá, že si asi nedopisovali.

V Informátorovi se poprvé objevuje legendární prapor zmiňovaný v části o společných znacích tetralogie. Byl nalezený v Budči za kamny. V novele ho údajně nechá vyšít Jan u své souložnice Karličky. Měl na něm být vyšitý český lev s nápisem Libertas Bohemica. Mladičké švadlence však jiný zákazník prozradil, jaké potíže by jí celý Mannův žert mohl způsobit. Ona tak dílo nedokončila a vrátila ho se dvěma literami LI. Informátor prapor ukryl v Budči, kde ho při razii našla policie. Celé si to pak dvorní rada vyložil jako snahu korunovat hraběte Lva Thuna na českého krále. Z tohoto nedorozumění mělo mnoho lidí potíže. Bezpátevní hlavní postava novely utíkala za hrabětem, aby ho informovala.

²³ Macura, Vladimír. *Ten, který bude*. Praha: Hynek, 1999. s. 97.

Následkem toho byl nucen Amerling svůj sen prodat a budova se proměnila na činžovní dům. Josef Václav Frič se ve svých pamětech zmiňuje (dle jeho slov) o jisté pověsti o spiknutí. Nějaký pan Jan Lambl údajně našel ve svém pokoji na Budči jednoho dne prapor, odpovídající popisu z novely. I tehdy se nálezci domnívali, že se jedná o zkratku Lev První. Rozdíly tu jsou patrné. Prapor, který Mann ukryl na skříň, byl však objeven za kamny. Je možné, že už si ho někdo prohlédl a po zjištění, co se na něm nachází, si uvědomil, jak nebezpečný je, a opět ho ukryl, tentokrát lépe. Dle Friče pak se šel sám Amerling zpovídat purkrabímu a ten sám zhodnotil situaci zadlužené Budče jako nezvratnou a snažil se vše zachránit jejím prodejem a uspokojením věřitelů.

Stejně jako Amerlingův sen o vzdělávacím ústavu se rozplynul i sen Johanna Manna, že získá Antonii Reissovou. Jeho modla se zasnoubila. Konečně mohl skončit s přetvářkou kolem obrozenectví. Síť jeho pletich se omotala nakonec kolem něho samotného, ale díky tomu získal milující manželku, která taktéž odložila masku vlastenkyně a následovala svého muže do Rakouska. Ironií osudu Jan zemřel na barikádách červnové revoluce roku 1848 v Praze, kam jel vydat svou knihu *Láska vlastenčina*. Tak ze scény české historie zmizel jeden muž i se svým rukopisem.

2. 1. 3 Postavy v díle

Hlavními postavami Informátora jsou Jan Mann a Antonie Reissová. Zatímco u vytváření profilu muže mohl autor používat čistě svou fantazii, protože se jedná o fiktivní osobu, u *slečny vlastenky* musel shromáždit informace z odborné literatury a s přihlédnutím k nim si vytvořit svůj vlastní názor a pohled na ni.

Vladimír Macura zvolil trochu netradičně jako hlavní postavu člověka negativního – ačkoli Čech pocházející z Lázní Bohdaneč, tíhne raději k Rakousku, protože zde začal svou vlastní cestu, pohrdá českým národem, kvůli lásce je schopen intrik, lží a podvodů, je velmi sebestředný, namyšlený, zbabělý. Jeho vzhled si však musí každý čtenář domyslet sám, protože v novele ho vyobrazeného nenajde. Ostatně jako mnoho další postav. Může tak docházet k situacím, kdy podobizna

postavy je všeobecně sice známa, ale vzhledem k jejím charakterovým vlastnostem jí přidělí recipient obraz někoho, koho mu připomíná.

Krása mladé Bohuslavy však zachycena je, i přesto, že je znám jeden jediný obrázek této ženy od malíře Josefa Vojtěcha Hellicha (příloha č. 1). Vladimír Macura, respektive Johann Mann, ji vidí jako ženu s dlouhými černými vlasy a očima jako uhel. Povahově ji líčí jako inteligentní dívku, na tehdejší dobu výjimečnou svým zájmem o vzdělání, i když trochu naivní. Více se o ní budu rozepisovat v části věnované románu *Guvernantka*.

Dalšími důležitými postavami jsou Karel Slavoj Amerling a Samoslav Bohdan Hroboň. Oba dva skutečně žili. Tvůrce *Budče* je v příběhu zobrazován jako muž, který je rád středem pozornosti, trochu si hraje téměř na Boha a bohužel tomu možná i věří. Pravda je, a vyplývá to už ze zmiňovaného incidentu, kdy nejspíš předstíral smrtelnou nemoc, že manipuloval s lidmi. Na druhou stranu ho odborná literatura vykresluje jako člověka, který svému snu o vzdělávacím ústavu všestranně zaměřeném a vybaveném nejmodernějším zařízením, věnoval celý život a za tuto myšlenku bohužel bojoval i nekalými praktikami – rozsáhlými finančními půjčkami, využíváním lidí.²⁴ Co se týče jeho vztahu k mladičce Bohuslavě, neměl Vratislav důvod žárlit. Z jejich společné korespondence jsem vycítila, že spolu měli vztah spíše jako učitel a žačka, přítel a přítelkyně. Určitě by nebylo těžké pro staršího muže zamilovat se do mladé dívky, tehdy prý jedné z nejkrásnějších, ale jejich manželství by bylo spíše esteticky vábivé než založené na skutečné lásce. Amerling se přesto o získání ruky Antonie Rajské pokusil, jak vypráví v pamětech Josef Václav Frič, ale neuspěl, neboť švagr slečny Antonie „znal dopodrobna jeho povahu i nespořádané hmotné poměry“.²⁵

Naopak ve slovenském snílkovi viděl Johann Mann menší hrozbu, ačkoli je jasné opět z Hroboňovi korespondence s Antonií, že mezi mladými lidmi vykvétal milostný vztah. Mladý básník není v české literatuře příliš znám a ani v románu se o něm čtenář příliš nedozvídá.

²⁴ Hoffmannová, Eva. *Karel Slavoj Amerling*. Praha: Melantrich, 1982.

²⁵ Frič, Josef, Václav. *Paměti. 1. díl. K vyd. přípr. Karel Cvejn*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1963. s. 128.

V Informátorovi se mihnou další postavy. Z těch vymyšlených stojí za zmínku *stonařovská děvka*. Tato žena, věnující se nejstaršímu řemeslu, má za úkol v románu doplňovat příběh, který probíhá čistě v rovině fabulace.

Mezi další významné postavy, zmiňované v novele Informátor, patří například Josef Václav Frič a jeho otec, Cyril Kampelík, hrabě Thun, František Ladislav Čelakovský, dr. Staněk, František Ladislav Rieger a mnoho dalších, kteří vystupují i v ostatních dílech tetralogie. Jedná se o muže, kteří zasáhli do dějin českého národa a jeho etapy obrození. Skutečnost, že se objevují opakovaně, se vztahuje k již zmiňovanému faktu, že koncepce tetralogie byla předem konstruována a týká se vesměs stejného okruhu osob.

2. 1. 4 Literární žánr díla

Vladimír Macura v knize Informátor použil jako literární symbol novelu. Celý příběh je tedy vtěsnán do užšího záběru než román, je dramaticky sevřen, potlačuje epizody a odbočky, směřuje k efektnímu rozuzlení.²⁶

Pro čtenáře, a také pro hlavní postavu, nabývá však hlubšího smyslu. Johann Mann tak nazývá dívku, která mu převrátila život naruby a od chvíle, kdy ji poznal, se začal spřádat děj jeho osobní novely.

V celé knize si Vladimír Macura, jak je to pro něho charakteristické, pohrává se schopností čtenáře rozlišovat fikci od fabulace. Recipient si může vybrat jakoby ze tří příběhů rozvíjejících sice stejné téma, ale pokaždé je na něj jinak nahlíženo.

Jednu z těchto možností už známe, tedy vyprávění o Johannu Mannovi a Antonii Rajské. Tuto linii jsem si vybrala jako tu základní a na ty další jsem nahlížela jako na druhotné.

Láska vlastenčina, to je název novely, kterou během pobytu v Praze píše Jan Mann. V jednoduchém příběhu, připomínajícím spíše žánr červené knihovny, stylizuje hlavní hrdina obraz toho, jak by chtěl, aby

²⁶ *Slovník literární teorie. Zpracoval Ústav pro českou a světovou literaturu ČSAV; redigoval Štěpán Vlašín. Praha: Československý spisovatel, 1984. s. 251.*

se vyvíjela i skutečnost. „Kdo je postižen novelou, nechť se sám stane novelistou.“²⁷

Sám sebe staví do hlavní role a zvolí si jméno, které mu při návratu z Vídně přidělila Antonie. Vratislav zachrání krásnou dívku ze spárů svého zaměstnavatele hraběte Rowalskeho a poté, co je kvůli tomu propuštěn z místa učitele, následuje svou milou do jejich rodné vlasti. Jejich společné lásce však brání panenský slib vlastenky ke svému národu, který složila svému obdivovateli, jakémusi samozvanému vůdci národního obrození. Ten se nechce Magdalény vzdát a jejího milence zavřou do vězení. Knihu dokončí fabulátor o pár let později. A dále své představy spřádá podle svého přání. Hlavní hrdina najde svou lásku vdanou s několika dětmi, tlustou a ošklivou.

Na první pohled se projeví Jan Mann jako nepřiliš nápaditý fabulátor. Podobnosti s jeho vlastním životem jsou značně nápadné a příběh poněkud chabý až jednoduchý. Hlavní postavu si pojmenuje podle *stonařovské děvky*, protože ona, na rozdíl od Antonie, mu podlehla bez dlouhých okolků. I sok v lásce k Magdaléně je lehce identifikovatelný jako Karel Slavoj Amerling. Když se ale zamyslíme nad tím, že i tento příběh v podstatě vytvořil Vladimír Macura, dostává pak jiný rozměr. Pokud se čtenáři něčeho nedostává v Informátorovi, může si to dohledat v *Lásce vlastenčině*. Například: jak už jsem vypověděla v předchozí kapitole, byl mezi Bohuslavou a Slavojem na základě jejich reálné korespondence spíše přátelský vztah, v novele Vladimíra Macury je naznačován možný milostný poměr mezi těmito dvěma významnými osobnostmi národního obrození, v novele, kterou píše v rámci příběhu Jan Mann, dostává tvůrce Budče podobu pedantského samozvaného vůdce všech vlastenců rozhodujícího o životech svých přívrženců. Vladimír Macura se v tomto bodě může snažit naznačit čtenářům, že knihy nemusí číst jen jako vymyšlené příběhy, ale že by za nimi měli hledat i skryté významy. Stejně jako v jeho tetralogii.

Aby Vladimír Macura své fabulace odlišil od sebe, využil rozlišnou stylizaci. Příběh Jana Manna je nám podáván od autora v er-formě. Proto

²⁷ Macura, Vladimír. *Ten, který bude*. Praha: Hynek, 1999. s. 52.

se na první pohled jeví jako ten pravdivý, který vymyslel sám Vladimír Macura. Kniha *Láska vlastenčina* se odvíjí od osoby Jana Manna, který sám říká: „Já – od toho všechno pochází.“²⁸ – a proto Vratislav Moor vypráví své osudy v ich-formě.

Pro věrohodnější navození dojmu, že novelu o milostném vztahu k Magdaléně Libinské konstruuje skutečně Johann, používá Vladimír Macura zvláštního, jakéhosi zcizovacího efektu, jehož princip jsem zmínila v části o společných znacích: „Všimli jste si, vy milovníci krásného písemnictví, s jakou oblibou dnes autoři uvádějí místo skutečných jmen městeček a vesnic pouhé začáteční písmeno? A uvědomili jste si, jak magickou sílu ta jediná tajuplná litera má? I v tom nejnepravděpodobnějším příběhu prostá větička Stalo se to v B. nebo Seznámil jsem se s ní v N působí přímo uhrančivě pravdivě. Čtenář má pocit, že se příběh musel udát navlas tak, jak je napsán. Protože jinak by autor, v tomto případě já, Johann Mann, necítil potřebu plné znění jména skrývat.“²⁹

Předchozí ukázka v sobě skrývá další znak typický pro novelu. Nazvala bych ho zvláštním druhem autobiografičnosti. Ne že by se autor přímo ztotožňoval s hlavní postavou, ale lze nalézt podobnosti mezi modelovým autorem Informátora a *Lásky vlastenčiny*, respektive mezi textem novely rámcující a rámcované. Vladimír Macura pracuje s tím tajemstvím, které obklopuje ta nedokončená vlastní jména naznačená pouze prvním písmenem. Domnívám se, že se Vladimír Macura do jisté míry představuje v osobě Jana Manna jako spisovatel. Oni oba vědí, jak je těžké pro spisovatele stvořit novelu: „...Zpočátku si namlouval, že je to snadnější: píšeš a diktuješ svou vůli. Ale čím dál víc rozpoznával, že paní NOVELA je bytost náladová a vzdorovitá, nesmíš ji vést na řetěze, jenom hedvábné nitky jsou ti dovoleny, aby necítila potřebu se vyškubnout. Stejně s oblibou dává najevo svou nezávislost. Jako nedávno s hrabětem Rowalským, kterého nechala překročit tu zdánlivě nedotknutelnou hranici mezi výmyslem a skutečností a vkráčet do Budče. Co tím chtěla naznačit? Že je svou paní? Že se nejen příběhy reálné podivně zrcadlí v příbězích

²⁸ Macura, Vladimír. *Ten, který bude*. Praha: Hynek, 1999. s. 52.

²⁹ Tamtéž. s. 125.

vymyšlených, ale že i příběhy vymyšlené prosakují do všedního dne? Vzдорovitost paní NOVELY ho však nezarmucovala. ... Stejně jako ho netrápilo, když snoval příběhy s živými lidmi, jestli se tu a tam stavěli na zadní.³⁰ Zároveň tato analogie Informátora, tedy fikce s prvky reálnými, a Lásky vlastenčiny, která byla vložena jako fikce do fikce, s prvky první fikční roviny, naznačuje analogii mezi Informátorem a realitou 19. století, na kterou Informátor odkazuje podobně jako Lásky vlastenčina na něj samotného.

Během psaní Lásky vlastenčiny si našla novela svého prvního čtenáře. Je jím vrchní komisař, který hledá ve smyšlenkách odmítnutého egoisty mnohem hlubší významy, symboly a tajné kódy dokazující protistátní spiknutí: „Jen neříkejte, kroutil hlavou pan dvorní rada von Muth. Takové věci se nedají vymyslet. Něco na tom už asi bude. To se vycítí. Vaše NOVELA je pro nás, pane Manne, velice cenná. Přestože ještě cennější by bylo, kdybyste neskrblil slůvkem a pověděl k tomu ještě něco bližšího. Jména. Adresy. Spojení. Dáme na vás a blíž si proklepneme, co se to na Žofíně vlastně děje.“³¹ Ve chvíli, kdy si opět čtenář uvědomí, že i fantazie, jak ji vidí policie, zosnoval Vladimír Macura, projeví se nám jako mistrný fabulátor. Pro věrohodnost neváhal vymyslet tajné šifrování. Ponořil se hlouběji do národního obrození a vyobrazil ho jako tajný spolek inteligence toužící po získání samostatnosti českého národa vyvoláním puče. I takto mohou někteří lidé vidět společenské hnutí formující se v polovině 19. století. Vladimír Macura si nadále zachovával svou opatrnost a samotný Jan Mann se snaží vrchnímu komisaři jeho domněnku o tajném spolku vyvrátit. Podobné situace bylo možné vídat i v období normalizace. Spisovatel byl hlídán, aby se v jeho knihách neobjevily tzv. „závadné věci“.

Říká se, že nejtěžší je vymyslet knize název. Pro Vladimíra Macuru to bylo dvojnásobné. Ale poradil si s tím dobře. Lásky vlastenčina odpovídá žánru červené knihovny – jednoduchý, trefný, s milostným slovíčkem. Informátor – to už jsou háčky se slovy. „Já jsem hofmistem.

³⁰ Macura, Vladimír. *Ten, který bude*. Praha: Hynek, 1999. s. 120.

³¹ Tamtéž. s. 162.

Nebo informátorem, chcete-li. Ten, který vzdělává. Učí.“³² Tak se vidí sám Jan Mann. My ho pochopíme spíše jako donašeče. Ten, který informuje – policii. Ale provází nás i celým svým osudem a díky němu poznáváme národní obrození a jeho osobnosti.

V jedné novele je možno nalézt tři různé pohledy na stejnou záležitost. Sami čtenáři si mohou vybrat, který z nich bude pro jejich interpretaci určující.

2. 1. 5 Národní obrození v díle

O Johannu Mannovi jsem již vypověděla hodně. Je nutné ještě dodat, že patří mezi postavy, které se označují jako antihrdina. Jeho úkolem je podat nám odlišný pohled na 19. století, než jaký je znám z hodin dějepisu či českého jazyka. Jelikož se cítí být spíše Rakušanem, pohrdá českým národním obrozením, a tím umožňuje získat obraz celé této epochy očima opozice, který často lidem chybí.

Významné obrozenské osobnosti náhle čtenář chápe jako obyčejné lidi s běžnými starostmi i chybami. Hlavní postava je nazývá *kostlivci* a celou Prahu, vlastně i Čechy a českou historii *kostmi*. Tedy něčím starým a zašlým.

Člověk, který vyrůstal v Rakousku, tedy v zemi, jež se v rámci monarchie povyšovala nad ostatní, nemůže pochopit české prostředí. Lidé měli společné zájmy, a to je spojovalo, a Johannu Mannovi se zdálo, jako by se zde všichni znali. Jistě. Setkávali se na společných akcích, výletech, klubech, salónech, plesech, besedách. On se všemu vysmívá. Ušetřena nezůstane ani naše budoucí hymna: „A dověděl se, že je to šlágr z komedie! ... Hubený jurista cinkl před harfeníkem mincí a poručil si: Píseň slepého Mareše. Tak jí tady říkají. A harfeník hned věděl, i slova znal. A půl hospody, nejenom studenti, zpívalo spolu. Tu píseň slepce. A to je právě to výmluvné. To přesné. Že slepí, bezocí *kostlivci* nejvíc milují píseň slepce. O ztracené vlasti. O zemičce krásné na pohled. A v tom jsou sami slepí, když necítí tu ironii. Že slepec zpívá o zemi krásné. Na podívání. A dvojnásob jsou slepí, když nevidí, že napohled znamená taky

³² Macura, Vladimír. *Ten, který bude*. Praha: Hynek, 1999. s. 53.

scheinbar. Zdánlivě krásná.“³³ Muž, který není doma ani v Čechách, ani v Rakousku, nedokáže pochopit hrdost a úctu k domovu.

Jan Mann se setkává po návratu do Prahy s problémem, se kterým mu vlastenci pomáhají. Zapomněl češtinu. Pro buditele, kteří se snaží obnovit český jazyk, je to výzva. Vidí v mužovi pokrok, že Češi se navracejí ke své rodné mluvě. On jí však pohrdá. Čeština je pro něho příliš tvrdá, neschopná konkurovat kráse němčiny či francouzštiny. Svou novelu také píše německy, což mu pochválí i vrchní komisař von Muth. Uznávám, že některé naivní obrozenské jazykové pokusy zněly spíše jako slovní hříčky, např. počasoznatelna, jak nazýval Karel Slavoj Amerling meteorologickou stanici. Doba ale ukázala, že český jazyk si našel své místo na slunci a česká literatura se stala konkurenceschopnou.

Kostlivci mezi sebou také používali jiná jména, více vlastenecká. Antonie Reissova je známá jako Bohuslava Rajská, Johann dostal jméno Vratislav, protože se vrátil do vlasti. On se opět jen vysmívá celé snaze probudit český jazyk, ačkoli toho někdy bylo dosahováno paradoxně: „...vidím, že netušíte nic o té módě českého plesu, která se v poslední době po Praze rozmáhá. Za každé německé slovo tam na vás vymámí dvacetník pokuty. A tančí se kolem Jungmannova slovníku, vystaveného na mramorovém podstavci a obloženého bílými liliemi a rudými růžemi. Ptáte se, co je to zač, ten Jungmannův slovník? Prostě hromada slov, kterým Čech nerozumí a Němec je ani vyslovit nedokáže. Bible českých vlastenců.“³⁴

Každý recipient si v Informátorovi dle svého rozumu a sympatií k národu najde svůj pohled na věc. Velmi trefné bylo podání výpovědi o snu Karla Slavoje Amerlinga. Johann Mann ho měl za blázna, který umoril v Budči mnoho peněz, jež nebude moci vrátit. Vzdělávací ústav pro Čechy se všemi vymoženostmi tehdejší doby, zasahující snad všechna odvětví vědy, by měl velký význam a byl by zapotřebí. V dnešní době bychom na tuto instituci mohli být pyšní stejně jako na Národní divadlo či Národní muzeum. Projekt, který není dopředu krok po kroku promyšlen,

³³ Macura, Vladimír. *Ten, který bude*. Praha: Hynek, 1999. s. 46.

³⁴ Macura, Vladimír. *Ten, který bude*. Praha: Hynek, 1999. s. 103.

vypracován na papíře, vyúčtován, je ale v podstatě odsouzen k zániku, ať je 19. nebo 21. století.

Učit v dnešní době historii podle interpretace českých vlastenců by bylo konfliktní. Obrozenci měli tendenci vidět vše buď jen černě, tj. německy, nebo bíle, tj. česky. Tak mohla být doba husitství, tedy občanské války, oslavována, stejně jako vojevůdce Jan Žižka, který nechal vyplenit a vypálit mnoho měst Čech.

19. století bylo pro český národ obdobím plným změn, které vedly k možnosti vytvořit později samostatný stát. Pro zpátečníka Jana Manna to však byla etapa nepochopitelná, kdy staré pořádky přestaly platit, ženy odložily vařečky a staly se potřebnými pro vyšší cíle. Vladimír Macura dokázal charakter této epochy zachytit nenuceně. Vybral si sice negativní interpretaci, ale myslím, že rozumný čtenář je v ní schopen pochopit ironii a nadsázku. Je to zvláštní oživení příběhu a postavy působí věrohodněji.

2.2 Guvernantka

2. 2. 1 Obsah díla

Pohled na svět očima muže a ženy pomáhá odhalit povahy hlavních hrdinů a problémy v jejich manželském životě.

Dohromady je svedla láska k českému národu a myšlenkám národního obrození, také první choť velkého českého básníka, která si v jeho nové manželce již před svou vlastní smrtí vyhlédla náhradu. Tato krásná mladá vlastenka obětovala dokonce svůj sen, kterým bylo vedení dívčí školy a odstěhovala se od své rodiny za svým mužem do polské Vratislavi. Muži obletovaná kráska se zde chopila role manželky, nevlastní matky čtyř dětí a později matky svých dvou dětí.

Její ideály se však rychle rozplynuly. Svého partnera už nevidí jako famózního *pěvce*, ale jako protivného starce, který se k ní chová despoticky. Začíná si více připadat jako vychovatelka, hospodyně a objekt sloužící k uspokojení sexuálních tužeb manžela. Ze stereotypu ji občas vytrhnou procházky s dětmi, návštěvy u společných rodinných přátel a domácí hospitage studentů jejího muže, profesora na univerzitě. Takto se

seznámí i s mladým Szyzkowskim, se kterým se její manžel pře ohledně seminární práce.

Když se mladíka, respektive jeho díla, zastane, nechtěně vyvolá v muži chorobnou žárlivost. Ona sice nadějněmu začínajícímu básníkovi finančně pomůže s vydáním jeho prvotiny, a možná ji i zaujalo, že je pro něho atraktivní i v období těhotenství, jejich vztah je však čistě platonický. Manželství se ocitne ve vážné krizi. On ji řešit nechce kvůli své ješitnosti, ona nemůže, neboť je těžce nemocná. Tak vlastně přestává plnit své funkce a její muž si za ni dokáže nalézt náhradu. Samota, stres, tři porody, smrt dítěte se podepsaly na jejím zdraví a mladá žena umírá na souchotiny.

2. 2. 2 Fakta a fikce v díle

Zobrazením manželského života Antonie Rajské a Františka Ladislava Čelakovského se Vladimír Macura pustil do odvážného projektu, vezmeme-li v úvahu, že intimita, ačkoli legitimní, spadala v 19. století do oddílu naprostého tabu.³⁵ Tudíž zde musel autor především uplatnit své zkušenosti, neboť v pramenech by se podrobnosti o sexuálním životě manželů Čelakovských jistě nedohledal. Na druhou stranu si možná právě proto vybral tuto historickou dvojici, aby uplatnil svou schopnost domýšlet, nejen vymýšlet, příběhy.

Oddaná vlastenka měla velké plány, jak je možno se dočíst v odborných pracích. Do nich manželství nespádalo, přestože se o ni zajímalo mnoho mužů. Chtěla založit vzdělávací ústav pro ženy. Pro svůj sen tvrdě pracovala – získávala informace a zkušenosti v zahraničí i v Čechách, prošla úřednickými peripetemi, splnila požadované podmínky a složila zkoušky. To vše proto, aby během roku sháněla za sebe náhradu do vedení školy. Byla rozhodnuta si vzít slavného českého *pěvce*.

Ze společné korespondence snoubenců zveřejněné díky Sofii Podlipské jsem vycítila, že Bohuslava skutečně svého vyvoleného milovala. Pokud ovšem dívka 19. století byla schopná lásku rozeznat. V současnosti si žena může dovolit luxus chodit s mužem, poznat ho lépe a dokonce se s ním rozejít. V době národního obrození se předpokládalo,

³⁵ Lenderová, Milena. *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*. Praha: Mladá fronta, 1999.

že si najde zajištěného muže schopného se postarat o rodinu (což byli většinou muži starší), kterého jí navíc doporučí rodina.³⁶ Toto předpokládal zřejmě i Vladimír Macura, který se snažil manželství Čelakovských ukázat jako nefungující, protože bylo založené spíše než na lásce na dlouhodobé úvaze. Zmatenost citů při rozhodování můžeme vycítit z jejích dopisů věnovaných především své blízké přítelkyni Boženě Němcové. Byla to právě ona, kdo Antonii poradil, aby byla užitečná po boku Františka Ladislava Čelakovského (tento dopis citován na s. 42 v této práci). I Josef Václav Frič vzpomíná ve svých pamětech na nervozitu, kterou svou žádostí český básník způsobil. Celá rodina se snažila ovlivnit mladou dívku ve prospěch Františka Ladislava.³⁷

Dopisy mezi Antonií a její přítelkyní Boženou Němcovou jsou plné vzájemné náklonnosti, „klábosení“ o dětech, manželích, výpovědích o situaci a událostech v Čechách a v Polsku, o vlasteneckých snahách. Vlastenka žijící daleko od svého domova si občas posteskuje, ale nestěžuje si, věří ve své rozhodnutí provdat se za staršího muže, národního hrdinu – „Díky za tuto důvěru, kterouž i já nabývám důvěry v sebe. O, nelekejte se mého rozhodnutí, neobávejte se, že bez rozmyslu jsem jednala. Cit můj mne vedl, já poznala srdce jeho a šetrnost i jemnost k mým citům získaly mu lásku mou.“³⁸ – takto vyvrací Němcové obavy, že jí špatně poradila, aby dala přednost jistotě v podobě Čelakovského než muži bez budoucnosti Samoslavu Hroboňovi.

Nevěsta se na svatbu těšila a věřila tomu, že si vybrala správně, a že bude šťastná. Téměř bych řekla, že si užívala svou roli a pozornost, která jí byla věnována. Například divadelní představení sehrané jí na počest jejím bratrancem a sestřenicí.³⁹ Při vzpomínce na toto období si vybavuje v Guvernantce Antonie, jak se stárí svého budoucího manžela lekla. A naopak při myšlence na Hroboně byla blažená. Ve svých pamětech a v podstatě i pamětech Josefa Václava Friče byla nevěsta

³⁶ Lenderová, Milena. *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*. Praha: Mladá fronta, 1999.

³⁷ Frič, Josef, Václav. *Paměti. 1. díl*. Praha: F. Bačkovský, 1891. s. 192 – 193.

³⁸ Rajská, Bohuslava. *Z let probuzení. Kniha třetí: Vzájemné dopisy Antonie Čelakovské (Bohusl. Rajské) a Boženy Němcové 1844-1849*. Praha: J. Otto, 1872. s. 9.

³⁹ Rajská, Bohuslava. *Z let probuzení. Kniha druhá: Listy F.L. Čelakovského a Bohuslavy Rajské. 1844-1845*. Praha: J. Otto, 1872. s. 124.

kupodivu klidná a žádné znaky nervozity, ač je to u budoucích paní neobvyklý jev, na ni nebyly znatelné. Není divu. Básník vystupoval jako seriózní pan profesor, zabezpečený, ke své snoubence se choval velmi slušně a na jeho věk nepřírozeně zamilovaně. Proč se tedy později ukáže jako majetnický morous? Tedy především v podání autora Guvernantky.

Vladimír Macura se snaží vyvolat dojem, že je Antonie ve Vratislavi nešťastná, její žárlivý manžel ji omezuje, ona pouze zaplnila volné místo v prázdném loži a stala se guvernantkou. Bohuslavě se jistě jako všem, kdož jsou vzdáleni od domova, stýská, ale se svou rolí náhradní matky počítala a těšila se na ni⁴⁰. Shoduje se to s jejím snem zanechaným v Praze. Po boku svého muže vychovává jeho děti z prvního manželství. Je možné, že by se žena nesvěřila své nejlepší přítelkyni (a ženy jsou známé svým důvěrným vztahem ke svým přítelkyním)? Autor pravděpodobně počítal s tím, že by se mohla Antonie stydět za své rozhodnutí, a tak nechce dát nic najevo a hraje si na hrdinku. Jednoduše ve svých dopisech lže. Drobné pochybnosti také Vladimír Macura vyřešil elegantně vyobrazením Františka Ladislava jako muže žárlivého, který své choti pravděpodobně čte dopisy. Tuto teorii potvrzuje i právě zmiňovaná korespondence. Několikrát se totiž Bohuslava zmiňuje, že četli listy napsané paní Němcovou společně s mužem.

Zajímavé je, že Vladimír Macura na blízké přátelství dvou žen, jehož hloubka je vyjádřena tím, že si spolu tykají, v románu Guvernantka poněkud zapomíná. Vlastně v celé knize se mluví o Boženě Němcové pouze jednou, a to spíše hanlivě: „To za našich časů se psalo ještě nezištně, z nadšení, pro slávu poezie. Ne jako teď, když paní Božena něco sesumíruje a hned se hrdlí o honorář.“⁴¹ Toto si údajně pan Čelakovský myslí o naší slavné spisovatelce. V dopisech, které si umělci národního obrození posílají přes paní Bohuslavu, jí však vyjadřují úctu. Jedná se tedy o jeden z momentů, kdy Vladimír Macura více dedukuje a nabízí jiný úhel pohledu.

⁴⁰ Rajská, Bohuslava, 1817-1852. *Z let probuzení. Kniha první: Paměti a korespondence Bohuslavy Rajské z let 1839-1844. Kniha druhá: Listy F.L.Čelakovského a Bohuslavy Rajské 1844-1845. Kniha třetí: Vzájemné dopisy Antonie Čelakovské (Bohusl. Rajské) a Boženy Němcové 1844-1849.* Praha: J. Otto, 1872.

⁴¹ Macura, Vladimír. *Ten, který bude.* Praha: Hynek, 1999. s. 512.

Teorii Vladimíra Macury o pedantském autoru „Ohlasů“ podporují i paměti Josefa Václava Friče. Ten vypráví o návštěvě ve Vratislavi čtyři měsíce po svatbě manželů Čelakovských. Samozřejmě novomanželku najde zcela zaměstnanou domácností a péčí o děti a chotě. Postěžuje si, že nemá čas na nic jiného. Mladý chlapec, na dnešní poměry ještě dítě, si povšimne detailů, například že doma chybí klavír, ačkoli teta zbožňuje hudbu. Taktéž se domnívá, že jí velký literát zakazuje psát. Nejspíš si ve své nezkušenosti jinocha neuvědomuje, že mladičká hospodyně zcela jistě moc času a náladu na podobné povyražení mít nemůže. Vůbec si nepřipouští možnost, že mohla zkoušet po boku básníka vlastní tvorbu, ale prostě na to neměla dostatek talentu. Jeho domněnky jdou tak daleko, že věří ve špehování jeho tety jejími novými dcerami. Literatura se Františku Ladislavu Čelakovskému věnuje spíše jako významnému autoru národního obrození než manželovi, tudíž je přípustné, že ho Frič vzhledem ke svým osobním zkušenostem odhadl. Nebo se na něho jen hněval, neboť nesouhlasil s výchovou mladíka a jeho neuváženými činy, o kterých si více řekneme v kapitole věnované části tetralogie Komandant. Stejný názor na Františka Ladislava zastával i Vladimír Macura.

Žárlivost stárnoucího muže na mladou ženu dostala konkrétní podobu v osobě jeho studenta z univerzity. To je literární fikce. Stejně jako v Informátorovi je nasnadě otázka, jestli by po údajném milenci či příteli, jemuž mladá paní pomohla s vydáním jeho dílka, nezbyla nějaká korespondence. I zde se dá aplikovat teorie žárlivého chotě. Jen málokdo by si schovával listy, které by ho mohly kompromitovat.

Zdržela bych se ještě u již zmíněné narážky na pomoc novomanželky mladému umělci Szykowskiému s jeho elegií. Ta spočívala v tom, že si žena napsala o finanční výpůjčku svému švagru, aby mladíkovi mohla být vytištěna jeho prvotina. Její lest, tedy že peníze potřebuje na dárek pro muže, čímž zabránila, aby se o Antonii Rajske doktor Frič zmínil, byla prozrazena, neboť Čelakovský, již po jeho narozeninách, navštívil Prahu a také samozřejmě příbuzné své manželky. Jediný dopis adresovaný Johanně Fričové, který jsem našla, byl datován 16. dubna 1848, v něm si sestry povídají o situaci v Čechách a zdraví

doktora Friče.⁴² Lidé si většinou schovávají dopisy, které pro ně mají citový význam. Takovou prosbu o peníze, navíc opět s kompromitujícím textem, nemají důvod schovávat. Pokud nejsou lichváři.

Domnívám se, že Vladimír Macura našel prostor pro fabulaci díky řádkům obsaženým v pamětech Josefa Václav Friče. Zde mladík vzpomíná na hádku mezi manžely Čelakovskými způsobenou tím, že si Antonie vyžádala u svého švagra peníze na dárek pro svého chotě. Neprozrazuje však, jak on je obeznámen s nepříjemnou záležitostí páru a jak se o ni dozvěděl sám František Ladislav. Nicméně ze všeho opět vyplývá obraz pěvce jako lakomého pedanta. Nebo opravdu potřebovala mladičká kráska peníze na něco jiného než dárek? Její protějšek by stejně zřejmě vydedukoval, že na dar musela jeho manželka někde vzít peníze. Leda by skutečně peníze vynaložila někde jinde a muže by „překvapila“ nějaká samozřejmost.

Vladimír Macura si tedy možná troufl na provokující látku, intimní život dvou skutečně žijících navíc známých osobností, ale poradil si s ní obezřetně. Podal obraz stárnoucího muže, který má mladou manželku, a tudíž i pochybnosti, zda ho miluje, zda jí může stačit, klade si otázky, co na něm vidí, a z toho plyne jeho žárlivost. Nikdo nemůžeme tušit, jaký je ten druhý člověk ve skutečnosti. Můžeme si pouze vytvořit na někoho názor podle zkušeností nasbíraných v životě.

2. 2. 3 Postavy v díle

O Bohuslavě Rajské toho víme už dost z předchozích kapitol. Z Informátora máme představu o jejím vzhledu a poznáváme její život před svatbou. Jistý obraz si můžeme vytvořit i z Guvernantky. Shrňme si je, utvořte si vlastní představu o tom, co je podložené historickými dokumenty a co je fabulace. Antonie se narodila v roce 1817 a téměř jako by měla předurčeno být významnou českou vlastenkou. Otec byl jedním z prvních obrozenců a matka původem Němka. Nejdříve přišla o tatínka a po smrti maminky začala bydlet u švagra dr. Václava Staňka. Sestry Johanka a Karolina (Lotynka) Reissovy se totiž provdaly do vlastenecky

⁴² Rajská, Bohuslava. *Z let probuzení. Kniha třetí: Vzájemné dopisy Antonie Čelakovské (Bohusl. Rajské) a Boženy Němcové 1844-1849*. Praha: J. Otto, 1872. s. 54 – 56.

smýšlejících rodin, Karolina za známého lékaře dr. Staňka, Johanka za advokáta Josefa Friče.

Antonie Reissová se pokoušela psát (používala pseudonymu Bohuslava Rajská). Její básně budily obdiv družiny mladých dívek, které se již nechtěly spokojit s rolí hospodyněk a manželek, vzdělávaly se, psaly také verše a snažily se najít uplatnění v národním a společenském životě. Stejně jako ona sama. Jejím snem, který se na chvíli splnil, bylo otevřít vzdělávací ústav.

Byla považována za jednu z nejkrásnějších žen tehdejší doby a zaujala tak mnoho mužů. Ona si za manžela vybrala českého významného básníka Františka Ladislava Čelakovského. Z dívky plné ideálů se stala domácí hospodyňka a matka dvou dětí. Třetí, holčička, zemřela brzy po narození. Vyčerpanou Antonii smrt dcery definitivně zlomila. Nakazila se souchotinami a 2. května 1852 v pouhých pětatřiceti letech zemřela. Čelakovský přežil svou druhou manželku jen o tři měsíce. Oba jsou pohřbeni v Praze na Olšanských hřbitovech.⁴³

Františka Ladislava Čelakovského známe každý minimálně z hodin literatury jako významnou osobnost národního obrození. Narodil se ve Strakoncích v rodině tesaře v roce 1799. Byl mladým rebellem. Nesplnil přání rodičů, aby se stal knězem, nesložil zkoušky na filosofii, potýkal se s finančními problémy. Dokonce ani první manželka nezklidnila bouřliváka. Uveřejnil v Pražských novinách výhružnou řeč ruského cara k delegaci porobené Varšavy a připojil k ní odsuzující proslov. Ruský velvyslanec podal u vídeňské vlády protest k tomuto článku a Čelakovský přišel o místo redaktora i profesora na univerzitě. Tato událost ho změnila. Usadil se ve Vratislavi, kde přednášel na univerzitě. Po smrti ženy a na její přání se ucházel o Antonii.⁴⁴ V tomto okamžiku začne sledovat osud Františka Ladislava Čelakovského autor *Guvernantky*. Český básník byl mužem ve středních letech se svými zvyky i zlozvyky a po boku mladé novomanželky jeho usedlost vynikala. Soustředil se na svou kariéru profesora, a proto se už nechtěl zaplétat s nebezpečnými ideály národního obrození. Stal se

⁴³ http://www.municipal.cz/osobnosti/celakovska_rajaska.htm. 13. 4. 2009.

⁴⁴ Závodský, Artur. *František Ladislav Čelakovský*. Praha: Melantrich, 1982.

pouhým pozorovatelem a komentátorem. Zemřel krátce po své druhé manželce.

Blízkým přítelem manželů je známý český vědec Jan Evangelista Purkyně, který pro své vlastenecké názory nemohl sehnat zaměstnání, a tak se dostal do Vratislavi. Zde přišel kvůli nemoci o ženu a dcery, a zůstali mu dva chlapci. S mladým párem ho spojovala vzdálenost od milované Prahy, vlastenecké snahy a s Františkem Ladislavem Čelakovským podobný osud.⁴⁵ V Guvernantce na mě působil jako velmi vzdělaný a hodný člověk. Literatura odborná a vzpomínky Josefa Václava Friče ho zobrazují jako poněkud svérázného, pohlceného svou vědou.

Hlavní postava Szykowského má funkci rozvinout příběh v rovině fiktivní. Obraz manželského páru, kdy žena je mladá a krásná, její muž starý, vyžaduje rebelantského studenta. Možná je až na škodu, že jejich platonický vztah nepřerostl v milostný poměr. Buď se to Vladimíru Macurovi nezdálo vhodné, nebo příliš odvážné.

Oproti například Informátorovi neprojde Guvernantkou tolik známým osob 19. století. Vedle fiktivních postav studentů a domácích pomocnic samozřejmě vystupuje rodina Bohuslavy a její přítelkyně, jako byla známá zpěvačka Johanna Tonnerová. Všechny tyto postavy mají především za úkol prezentovat nám vztah dvou manželů, tak jak si ho vyfabuloval Vladimír Macura.

2. 2. 4 Literární žánr v díle

František Ladislav Čelakovský na univerzitě zadal svým studentům práci vytvořit studii elegie. Díky tomu poznáváme pravidla její kompozice a uvědomíme si jistou nárážku na celý manželský život vratislavského profesora a jeho ženy, který má mít smutný charakter s tragickým koncem. Jak už jsme několikrát zmiňovali, Vladimír Macura si vybral pro svůj román manželský pár, v němž on je stárnoucí profesor, ona mladá, krásná. Přidáme-li malé děti, které nedávno přišly o maminku a soužití daleko od domova bez přátel a rodiny, můžeme si domyslet, že jejich život nebyl příliš šťastný. Takový směr si vybral i autor Guvernantky. Přidal milence,

⁴⁵ Žáček, Václav. *Jan Evangelista Purkyně*. Praha: Melantrich, 1987.

sice jen platonického, a zápleтка elegie byla vymyšlena. Mezi novomanželi se kvůli rozdílnému věku vyskytnou problémy. Muž žárlí a žena ztrácí ideály, pohybuje se v koloběhu každodennosti – domácnost, děti, ruční práce, manželské povinnosti. Seznámí se s mladým polským vlastencem a vidí v něm sama sebe. Ženino zdraví se podlomí a ona umírá, aniž by si splnila své sny z mládí. Znovu se budu asi opakovat, celý příběh je v reálném životě celkem běžný. Tento je o vlastencích, o kterých jsme se učili ve škole. Ale z tohoto úhlu pohledu jsme se na ně nikdy nepodívali. Vladimír Macura tak všednosti dodal chuť zajímavého. Tato definice by mohla platit taktéž opačně. Zajímavý život dvou představitelů národního obrození posunul do kolejí ustáleného chodu v manželství.

Vraťme se k domácímu úkolu zadanému profesorem Čelakovským. Student Szykowski úlohu pochopil po svém a dovolil si odevzdat ne studii, ale rovnou hotovou elegii o polském národu. Autor oblíbených Ohlasů práci řádně zkritizoval a také se u ní rozlít. Jako by sám zapomněl na své bujaré mládí. On už takový není, stal se z něj usedlý starý muž dávající přednost pohodlí více než boji za národní ideály.

Tato elegie se pro Čelakovské také stává jablkem sváru. Zatímco profesor ji odsuzoval, jeho choti se jevila zdařilá, za což byla mužem kárána a ponižována, že takovým věcem ona nerozumí. Antonie požádala svého švagra o půjčku, aby mohla být prvotina mladého Szykovského vydána. Sama si nechala jeden výtisk schovaný a ráda si ho pročítala. V jejím choti to vše budilo jen další nedůvěru, výčitky a žárlivost.

Motiv elegie uchvátí oba manžele natolik, že se ji pokusí napsat. Praktický František Ladislav se rozhodl napsat studii o elegii. Možná si netroufal na samotnou báseň, ale jen na teorii, protože se bál, že by nedosahovala takových kvalit, jako jeho předchozí veleúspěšná díla. Nicméně studii nedokončil údajně kvůli nedostatku času. Antonie měla na srdci tolik smutku, že začala psát žalozpěv nejen o sobě, o stesku po domově, o samotě, o volání po lásce, po dobrodružství, ale také o Marii. Bývalá žena pana Čelakovského ji často v jejích představách navštěvovala a dávala najevo, že je ta druhá. Antonie trpěla tím, že se jí nemůže vyrovnat. Ale ani ona práci nedovedla ke konci, neboť umřela. Její muž pak celou její chmurnou zповěď spálil. Je to celkem obvyklý způsob,

jak Vladimír Macura pracuje s reáliemi – nechá je zmizet. V současnosti neexistuje žádné teoretické pojednání o elegii z pera Františka Ladislava Čelakovského, ani žalozpěv od Antonie Reissové. Vladimír Macura si opět pohrával s fantasií čtenáře a mistrně údajná fakta zakamufloval.

Vladimír Macura nepřirovnává jen děj elegie k životu novomanželského páru, ale i její kompozici: „A jaká je to ostatně ELEGIE? Rytmus jak pokulhává! Má tu být elegické distichon, hexametr se má snoubit s pentametrem jako muž se ženou, mužský hlas a ženský hlas se střídají, doplňují, nejskvostnější klasický rozměr to je, nic není lepšího než tento dvojzvuk, než tento souzvuk mužské a ženské duše. A přece jsou o samotě – muž i žena, přece jsou každý zvlášť.“⁴⁶ Guvernantka je totiž také psána z dvou pohledů, od dvou vypravěčů – Antonie a Františka Ladislava. Vyvolává dojem, jako by ti dva spolu v duchu mluvili, což dle mého názoru skutečně mnoho párů činí. Je to velmi poutavá studie toho, jak dva rozdílné světy, jako je mužský a ženský, spolu dokáží soužít. Každý na stejnou věc nahlíží jinak, hodnotí ji ze své pozice. Navíc je zajímavé sledovat, co si jeden myslí o tom druhém, jak se před sebou lidé přetvařují.

I v Guvernantce si hlavní motiv žije jakoby svým vlastním životem. To elegie hýbá celým příběhem. Poznamenala život Antonie, Františka Ladislava, Szykowského, každý z nich toužil s její pomocí po nesmrtelnosti. Té dosáhli v románu Vladimíra Macury.

2. 2. 5 Národní obrození v díle

Celý příběh manželů, jakož i samotné manželství významných osobností národního obrození v podání Vladimíra Macury, vyznívá jako obraz pokrytectví. Již jsem několikrát zmiňovala, že Antonie Reissova se hrdě hlásila k vlastenectví a také pro něho chtěla něco obětovat. V tomhle případě svůj život. Nemyslím to tak dramaticky, že by chtěla rovnou zemřít, ale dívka 19. století, která se neprovdala a neměla děti, žila jako stará panna a společnost se jí v podstatě vysmívala.⁴⁷ Ona však chtěla získat na vážnosti tím, že by založila a vedla dívčí vzdělávací ústav.

⁴⁶ Macura, Vladimír. *Ten, který bude*. Praha: Hynek, 1999. s. 384.

⁴⁷ Lenderová, Milena. *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*. Praha: Mladá fronta, 1999.

Všichni v jejím okolí jí tuto činnost schvalovali. Její strýc byl velmi rád, že nechce splnit Amerlingovu vizi o obrozeneckém páru, neboť věděl, že jeho sny směřují k záhubě. Podobné to bylo u Hroboně. Ve chvíli, kdy se na scéně objevil František Ladislav Čelakovský, se názory jejího okolí začaly měnit. Z jejích záznamů vyplývá, že z celé situace byla zmatena. Rozhodující vliv na ni pak měla slova Boženy Němcové: „Velice mně milá přítelkyně! Bolně mě včera Vaše slova dojaly, a neustále se v mém srdci ozývají. Vím jak těžko je v té věci radu dáti, ale co mohu, a jak myslím, to chci Vám zjevit, zda-li s Vámi nesouhlasím, nuže, odpuste mně. Je-li to opravdivá láska, ta vášeň, pro kterou člověk na vše, co se v cestu klade, zapomene, jemuž předmět milený jedinkým cílem blahostí jest, je-li to taková láska, jenž pro H. cítíte, tedy jsou moje slova marná, známt' touhu po vlnadné růži, pro kterou rády saháme, ať by i trny její nás píchly. Ale je-li to láska, kterou chcete pro vlast, pro naši věc obětovat, ctíte-li v něm jen mučedlníka slovanského národu, pro nějž tak velkou ztrátu my Vámi zde bysme utrpěli, o to prosím Vás nečiňte, uchylte se k druhé straně, kde více působiti můžete, kde slávu celého českého národu udržíte, otce rodině a rodinu k radosti otce, a pro svatou naši věc, pomyslete co na té roli pro nás pracovati můžete, víte, že muž byť by sebe slavný byl, nesvede tolik, co rozumná žena, a Vy s Vaším nadáním, tou vroucí láskou k drahé vlasti, když Vy se co skvělá hvězda na té tmavé obzore objevíte, kdo nebude bažit, by jen jediný paprsek toho blahodějného světla dosáhl! - Věřte, Vy nám po boku našeho pěvce, toho skvělého slovanského slunce nejvíce pomoci můžete. Ve Vás skládají celou svou naději mnozí - mnozí (což jsem ovšem nikdy říci nechtěla) zdali Vy jej neochráníte, kdo by to mohl, aby pro nás nebyl ztracen?“⁴⁸ Není ironií, že žena, jejíž jméno je synonymem emancipace, radila své přítelkyni, aby se raději provdala, že tím bude její role v historii důležitější?

Bohuslava svou přítelkyni poslechla a o tom, jak naplňovala svou vlasteneckou povinnost po boku českého pěvce, jsme již spekovali. Shodli jsme se, že Antonii se ve Vratislavi stýskalo po rodném kraji. Co Vladimír Macura nevyjevil, jsou její emoce a zájem o situaci v Čechách.

⁴⁸ Němcová, Božena. *Korespondence. I, 1844 - 1852. Božena Němcová*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2003. s. 16.

Její korespondence je plná slov o národním cítění a hodnocení situace nejen v Praze. Dle Vladimíra Macury její jedinou obrozeneckou akcí byl příspěvek na elegii od nevýznamného studenta.

Sám František Ladislav Čelakovský byl dle Vladimíra Macury licoměrník. Do Prahy si určitě nepřijel vybrat ženu vlastenku, se kterou budou hodiny debatovat o národu českém, ale vychovatelku ke svým dětem. Kvůli národním snahám přišel o své postavení a musel se odstěhovat do cizí země, kde milostivě dostal místo profesora. Taková zkušenost člověka změní. Ten zmiňovaný významný pěvec své vrcholné dílo *Růže stolistá* napsal šest let před svatbou. Nyní se věnoval své kariéře profesora a příliš se nezapojoval. Možná proto je jeho příběh zajímavý pro Vladimíra Macuru. Příběh stárnoucího muže a jeho ženy, kteří spolu budují vztah. Sám autor *Guvernantky* přiznává, že se jedná spíše o autobiografii: "U *Guvernantky* se mi přímo zdálo, že jsem až neslušně autobiografický, privátní, protože víc než o Čelakovském a Rájské jsem toužil psát o vztahu muže a ženy vůbec, o uplývání života, o smrti, k níž se řítíme, je to elegie, ale trochu i modlitba, dialog člověka a Boha, pokorný i vzdorný. A třeba i blasfemický. Těšilo by mě, kdyby se k tomu *mému* osobnímu vyznání připojil i čtenář. To pro mě je důležitější než kostýmy a kulisy. Vždyť v těch kostýmech a kulisách historicky proměnlivých se pořád odehrávají tytéž příběhy. Stále "ten náš příběh".⁴⁹

2. 3 Komandant

2. 3. 1 Obsah díla

Mládí bývá obdobím revolty a vzdoru. Typickým příkladem toho je hlavní hrdina knihy *Komandant*. Je to sedmnáctiletý mladík, jehož horká hlava přivedla na barikády stavěné v Praze roku 1848. Jelikož byl zarputilý vlastenec, považoval to za svou povinnost. Stejně jako obléci se do vlastní uniformy, sehnat si zbraně a koně a velet svým spolužákům. Považuje se za hodného tomu postu, neboť procestoval kus Evropy a

⁴⁹ Macura, Vladimír. "Citová exkurze do národního obrození aneb Macurovy mikrodějiny". Rozhovor s Ondřejem Hausenblasem. *Čeština doma i ve světě*, 1997, roč. V, čís. 4/97, str. 10.

setkal se zde s mnohými zapálenými radikály. Jeho odvaha či bláznovství sahá tak daleko, že si tróufne zadržet vysoce postaveného šlechtice, kterého na popud ostatních ale propustí.

Mladí studenti jsou však v důsledku nedostatečných zkušeností poraženi a boje krátké době skončí. Hlavní hrdina musí sice utéci z hlavního města, ale nevzdává se. Odebírá se do okolí Prahy, do měst a vesnic, za svými známými, aby dal dohromady vojsko, se kterým vyrazí matičce měst na pomoc. Nebo si alespoň přál sehnat finanční podporu. To druhé se mu dařilo lépe, ale vinou své nerozvážnosti o velkou část peněz přijde. Má však štěstí, neboť má podporu ve své rodině, která je též vlastenecky založená. Jeho otec také za svého syna splácí dluhy.

Návrat s vojskem do Prahy a její osvobození se nekonalo. Sám hlavní hrdina musí uprchnout a schovávat se, neboť je na něho vydán zatykač. Ani to ho neodradí bojovat za své ideály a vydá se Slovany žádat o pomoc v boji proti národním utlačovatelům. Dostane se k samotnému chorvatskému bánovi. Obdrží od něho rady a získá na svou stranu několik dobrovolníků, kteří jsou ochotní trmácet se s ním na Slovensko, kde se mají odehrát rozhodující boje.

K několika bitkám skutečně dojde, ale neorganizovaná dobrovolnická armáda, ačkoli má silné ideály, je poražena. Mladík je dokonce zraněn tak těžce, že mu hrozí amputace ruky, ke které naštěstí nedojde.

Probudí se v nemocnici ve Vídni, ale ani to ho nepoučí. Má chuť vstát z postele a jít na pomoc bojujícím barikádníkům. Ve své horkokrevnosti si vůbec neuvědomuje, jaké měl štěstí, že vše přežil, ani to, že způsobil svým rodičům a své milované starosti.

2. 3. 2 Fakta a fikce v díle

Ze stovek barikád, které byly v revolučním červnu postaveny po Praze, si Vladimír Macura vybral právě tu, na které se stal velitelem Josef Václav Frič. A právě o něm kniha Komandant vypráví. Český radikál napsal dílo Paměti, ze kterých evidentně autor příběhu čerpal. Podívejme se, jak se od sebe Komandant a Paměti liší a proč.

Oproti chronologicky uspořádaným Pamětem od Josefa Václava Friče jsou jeho životní osudy v Komandantovi vyprávěny na přeskáčku. Záměr Vladimíra Macury jsme si již vysvětlovali v části o společných znacích. Jednotlivé roviny se proplétají, a tak odpoutávají pozornost od fabulačních počinů. Celý příběh je zároveň tímto ozvláštněn. Románem tak procházejí tři hlavní linie. Mladý rebel rekapituluje červnové povstání, dále pak jeho vyhnanství. Tyto části na sebe výrazovými prostředky navazují.

Například: „Cep a Kolín, řekl ještě Bloudek ke komandantovi a pokynul mu.

Celou tu scénu, celý ten ŽIVÝ OBRAZ si komandant v tom okamžiku vybavil.“⁵⁰

„A tamten pán v rohu, rovný jako strunka, s rukama založenýma na prsou a celý podmračený, matko Slávie přešťastná, to je přece Michail Alexandrovič...

Ve čtvrtek se dostavil Michail Alexandrovič Bakunin do Klementina.“⁵¹

Obě pasáže jsou stylizovány v er-formě. Jako vypravěč je zde užit reflektor, pomocí něhož Josef Václav Frič vzpomíná na prožité události: „Proč, říká si komandant, proč zrovna on? A skoro necítí bolest ve svém vlastním rameni a nevnímá krev, která mu po paži stéká teplým čůrkem.

„Teprve teď si tu bolest uvědomuji. Spíše si ji uvědomuji, než ji cítím, a když se podívám na levé rameno, nevidím krev.“⁵²

Použitím ich-formy ve třetí linii má čtenář poznat, že nám Josef Václav Frič předává své vzpomínky nebo také ŽIVÉ OBRAZY, o kterých se zmíníme v pozdější kapitole, a to ve chvíli, kdy už leží v nemocnici ve Vídni se zraněnou rukou v době říjnové revoluce roku 1848. Je nutné si

⁵⁰ Macura, Vladimír. *Ten, který bude*. Praha: Hynek, 1999. s. 252.

⁵¹ Tamtéž. s. 250.

⁵² Tamtéž. s. 352.

ovšem opět uvědomit, že ten, kdo fabuluje příběh, není jen hlavní hrdina, ale na základě analogie odkazuje i k autorovi Komandanta.

Pražská revoluce roku 1848 začala pro Josefa Václava Friče i komandanta stejně: „... z Annensského plácku běžela celá bez sebe prostovlasá žena z lidu volajíc každému na potkání vstříc: „Lidičky, zle je! Jsme přepadeni, teče krev! Střílí se do nás, braňte se, stavte barikády!“⁵³ Vladimír Macura celou scénu vylíčil více barvitě a pozměnil slova ženy a také ji popsal trochu detailněji, včetně toho, jaký asi měla hlas. Používal k tomu čistě své spisovatelské umění i rozumné uvažování (lidem, kteří utíkají a u toho křičí, se často stává, že ochraptí). V obou knihách je nám tedy předkládán výklad o tom, jak se revoluce rozšířila. Podle odborné literatury není skutečně známo, jak povstání vzniklo. V tak napjaté situaci, kdy český lid žil příslibem konstituce a probíhajícím slovanským sjezdem, na vše dohlíželo rakouské vojsko, je možné, že nějaký muž z ozbrojených gard podlehl tlaku nebo se nechal vyprovokovat a použil zbraň. Nebo nějaký jedinec zaslechl rozhovor o možnosti střelení do davu a jen tuto neucelenou informaci poslal dál. Domnívám se, že najít skutečný spouštěcí element následovných událostí by bylo zcela nemožné. Ani fabulátor Komandanta nám tudíž nepředkládá raději svou verzi vzniku červnové revolty a spokojí se s výkladem z pamětí Josefa Václava Friče.

Stejně jako v kauze kněžny von Windischgrätz, která byla zastřelena pravděpodobně zbloudilou kulkou. Dodnes tento případ není vyřešen, a proto bychom mohli čekat, že si fabulátor s tímto prázdným místem historie poradí nápaditěji. Vladimír Macura popsal umírání manželky generála, a možné fikční varianty si ponechal do části nazvané *Medikus*. Komandant je samozřejmě zaměřený na osobu Josefa Václava Friče.

Mladý radikál si u svého učitele jízd vypůjčí koně, ale jen na kauci: „Ručím vám za něho majetkem svého otce, řekne mladík a hlas mu maličko přeskočí z toho napětí. A otec za jeho zády pohoršeně sykne.“⁵⁴ V *Pamětech* Josef Václav Frič ale obchod dojednávám sám. Nebylo by s podivem (povahu a rodinné zázemí mladíka si představíme v pozdější

⁵³ Frič, Josef, Václav. *Paměti. 3. díl*. Praha: F. Bačkovský, 1891. s. 217.

⁵⁴ Macura, Vladimír. *Ten, který bude*. Praha: Hynek, 1999. s. 232.

kapitole blíže), že by ho otec skutečně doprovázel a ve svých vzpomínkách se o tom nezmiňuje, aby nebudil dojem rozmazleného dítěte, který naopak chce Vladimír Macura v Komandantovi vyvolat. Nebo za synem nestál Frič starší osobně, ale jen jako jakýsi vnitřní hlas. Takových hlasů vložil Vladimír Macura do své knihy více, ale budeme se jim věnovat v části o literárním žánru.

Díky Komandantovi jsem se dozvěděla, jak se staví barikády, také jsem pochopila vnitřní rozpoložení občanů českých a jejich vnější svět, dobu, ve které se nacházeli. Jako studentka historie znám fakta, ale stěží mohu vyjádřit tehdejší emoce. Vladimíru Macurovi se toto povedlo. Ani v Pamětech jsem se podobných souvislostí nedočkala. Zřejmě proto, že pro Josefa Václava Friče to byla samozřejmost.

Za velký úspěch v boji proti rakouské monarchii považoval mladý komandant zadržení nejvyššího purkrabí, který se toho dne, kdy vypuklo povstání, náhodou procházel po Praze. Truhlářský tovaryš za jeho chycení měl údajně vyinkasovat 100 zlatých od samotného Friče. V Pamětech celá transakce končí příslibem peněz⁵⁵, není dále však řečeno, zda se tak událo. Vladimír Macura předpokládá, že asi ne: „Přihlaš se u mě, řekl mu, aniž v té chvíli uvažoval, kde by k těm penězům přišel.“⁵⁶ Po skončení revolty se Josef Václav Frič zmiňuje v memoárech, že k jeho otci docházeli různí lidé žádat o náhrady škody. Ten, který zadržel Lva Thuna, mezi nimi není. Vladimír Macura se snaží ukázat, že vedení revoluce je i finančně náročné a ne každého uspokojí pouhé ideály.

Mladý rebelant znal prvního muže království z dětství, kdy k nim docházel na návštěvy, ale nebránilo mu to v jeho únosu ani povýšeneckém postoji vůči němu.⁵⁷ Dle Vladimíra Macury mu projevil svou neúctu tím, že při pozdravu na něj mluvil z koně. Josef Václav Frič však uvádí, že seskočil ze své Rosinanty. Buď pro autora Komandanta obrat „mluvit z výše“ znamená, že se nad hraběte velitel povstalců povyšoval, nebo byl vyššího vzrůstu.

⁵⁵ Frič, Josef, Václav. *Paměti. 3. díl*. Praha: F. Bačkovský, 1891. s. 214.

⁵⁶ Macura, Vladimír. *Ten, který bude*. Praha: Hynek, 1999. s. 239.

⁵⁷ Žáček, Václav. *Josef Václav Frič*. Praha: Melantrich, 1979. s. 64.

Vztah studentů k Lvu Thunovi nebyl v Komandantovi příliš vřelý. Považovali ho za přísluhovače Habsburků. Když ho zajali, nejspíš se na nich projevilo davové šílenství a chtěli zemského správce vyhodit z okna. Defenestraci Josef Václav Frič zabránil a myšlence na přivázání zajatce na balkón také. Ve svých Pamětech se projevil také jako spasitel, ale o této podobě trestu se nezmiňuje. Z fikce i faktů vyplývá, že opravdu asi ani sám komandant neměl tušení, co s Lvem Thunem bude. Vladimír Macura poukazuje na možnost, že studenti chtěli z pozice držitelů rukojmí vyjednávat formou dopisů. K tomu bohužel nedošlo ani ve smyšleném, ani skutečném světě. Nicméně celý incident má přesvědčit o tom, že vést revoluci takovým způsobem, při němž je omezována něčí svoboda, není správné, ale spíše trestuhodné. Vladimír Macura tak nejspíš chce poučit další generace.

Prezident českého gubernia byl propuštěn díky přímlově Františka Palackého, který považoval celou kauzu za nerozvážnost mladých studentů. Podle Pamětí Josefa Václava Friče se v něm navíc projevil otcovský pud, neboť Jana Palackého zajali vojáci.⁵⁸ Jeho otec chtěl zřejmě provést výměnu zajatců. O tomto faktu se Vladimír Macura nezmiňuje. Tvůrce českých dějin věřil ve svou výřečnost a autoritu, neboť si vynutil předstoupit a promluvit před studenty. Josef Václav Frič však vzpomíná, že to on si byl jist svými druhy a vyzval sám dějepisce, aby studenty získal na svou stranu. Možná se jen chtěl ukázat v lepším světle jako ten rozumnější a vyspělejší. Poté, co ho však zradili i jeho spolubojovníci, mezi nimi například i Sladkovský, ačkoli se snaží Vladimír Macura v Komandantovi navodit dojem, že byl pohlcen (doslova) davem, musel starším ustoupit. Nepomohly mu ani namířené zbraně jeho *chasy*. Vladimír Macura navíc přidal, že sám Frič mířil pistolí a ještě šavlí. On sám asi raději na tento hanebný čin zapomněl, proto ho nezmiňuje ani ve svých písemných vzpomínkách. Tvrdohlavost Friče se stupňovala a celá revoluce se radikalizovala a směřovala tak ke špatnému konci.

Jan Palacký byl skutečně propuštěn a s Josefem Václavem Fričem se setkali na barikádě u Klementina poté, co komandanta přemluvili jeho

⁵⁸ Josef, Václav. *Paměti. 3. díl*. Praha: F. Bačkovský, 1891. s. 238.

soukmenovci, aby se vrátil do bojů. Ačkoli to v jedné chvíli vypadalo, že se nepřátelé vzdávají, přišla poslední rána. Jejich chráněný úsek byl ostřelován granáty a téměř zničen. Tím končí Vladimír Macura vyprávění z období bojů v Praze, mladý rebelant se pod vlivem nebezpečí vzdal.

Část, kdy Josef Václav Frič musel nutně opustit Prahu, protože bude prohlášen za jednoho z hlavních odpůrců rakouské státnosti (viz příloha č. 2), je velmi podobná jeho *Pamětem*. Jako by v téhle etapě Vladimír Macura potlačil svou hravost. Pasáže, ve kterých odchází z Prahy, loučí se s rodinou, přítelkyní, setkává se s prvními neúspěchy ve svém plánu sehnat armádu dobrovolníků, která by osvobodila Prahu, hrozivé výjevy z pomsty husarů, zastavení u přátel v Ovčárech, Načeradci a Českých Budějovicích, jeho cesta do Lince, do Vídně až do Záhřebu, jsou téměř totožné s dílem Josefa Václava Friče. Ukažme si to na jednom z příkladů:

„Je zle! Věru nemohu a taky nepojedu dál! Pronesl temně ukazoval nám bičistiště před sebe k silnici, po níž rozeznati nám bylo v šerém poblízku jako by třpyt dosti dlouhé řady ku předu pohybujících se bodáků. Slezou! Já obrátím domů, zvolal na to hlasitěji, ale tak určitě, že nám nezbylo, an do opravdu vozem zatáčel, než nemukajíce a křečovitě po zbrani sahající vyskočiti s ní z vozu k zemi, načež schoulili jsme se, dokud vůz pěkný kus zpáteční cesty neurazil, v blízkém žitě.“⁵⁹

„Sedlák se k nim otáčí (jen jeho stín je vidět jen silueta) a syká. Ukazuje do tmy, nutí je, aby odtrhli oči od té krvavé záře nad městem. Tam vpředu je jakýsi pohyb. Je slyšet hlasy, cosi se tam světlá. Jako když bludičky táhnou bažinou. Sedlák nesmlouvavě ukazuje rukou. Nemohou neposlechnout. Sevřou šavličky do dlaní, loktem si přidržíjí pistole a seskakují z vozu. A sedlák, jako by se pomátl, udeří do koní, zajede s povozem přímo do pole a otáčí nazpět. Několika skoky zapadli v podřepu do žita.“⁶⁰

V Záhřebu se Josefu Václavu Fričovi začal vracet pocit, že se ve slovanské věci začne něco dít. Chystalo se zde tažení s cílem osvobodit

⁵⁹ Frič, Josef Václav. *Paměti. 3. díl*. Praha: F. Bačkovský, 1891. s. 319.

⁶⁰ Macura, Vladimír. *Ten, který bude*. Praha: Hynek, 1999. s. 230.

Slovensko. Mladý radikál nejdříve nuceně odpočíval u známého na statku v Zagorji a cestoval po jihu slovanském. Vladimír Macura zřejmě nepovažoval tuto část cesty za důležitou. Oproti celé kapitole v Pamětech se jí věnuje v Komandantovi na pěti stranách. Je to zřejmě z toho důvodu, že chce, už podle názvu, vyobrazit hlavního hrdinu jako vojáka. Na druhou stranu se pak vyhýbá pasážím tykajících se bojů na Slovensku. Třináctidenní válečné dobrodružství, popisované Josefem Václavem Fričem v celé jedné kapitole jeho memoárů, shrne Vladimír Macura do osmnácti stran, navíc věnovaných spíše strastem a problémům, se kterými se „idealisté“ potýkají, než samotné krvavé řežbě. Výjimku tvoří popisování bezhlavého útoku ve městě Stará Turá. Zde se vojáci vedení komandantem dopouštějí rabování, brutálních vražd a mrzačení. Mladý Frič přiznává v Pamětech okrádání a vypalování, ke kterému dochází ovšem omylem. O sekání rukou a nohou, věšení a jiných násilnostech se však nezmiňuje. Podobné zrudnosti se možná odehrávat mohly, to tak ve válkách bývá, a jisté je, že jejich přímý účastník by se s nimi ve vzpomínkách nechlubil. Tato škaredá akce byla ta poslední, poté se účastníci výpravy rozešli, tažení za osvobození Slovenska skončilo nezdarem.

Než si stačil hlavní hrdina rozmyslet, kam povede jeho cesta dál, byl císařskými vojáky těžce raněn.

2. 3. 3 Postavy v díle

Přední osobou v Komandantovi je Josef Václav Frič. Muž, jehož jméno známe spíše z hodin literatury, neboť napsal své Paměti. Méně už si ho spojíme s výukou dějepisu, ačkoli je předním rebelantem bojujícím na pražských barikádách června roku 1848. Vladimír Macura nám ho přibližuje právě v roli komandanta, mladého horkokrevného muže.

Josefu Václavu Fričovi bylo v revolučním roce pouhých devatenáct let (viz příloha č. 3). Vyrůstal ve vlastenecké rodině advokáta.⁶¹ Tato dvě fakta ho v podstatě staví do role rebela a stačí k tomu, aby si člověk udělal obraz o jeho povaze. Já ho vidím jako zhýčkaného rozervance. Myslím, že stejný pohled na něho má i Vladimír Macura.

⁶¹ Žáček, Václav. *Josef Václav Frič*. Praha: Melantrich, 1979.

V šestnácti letech mu matka dovolila, aby sám procestoval Německo. Josef Václav Frič však s idealistickou představou, že na něho čeká celý svět, předstíral svou smrt a odjel poznávat Evropu. Velmi rychle se ale ozval svým rodičům, když zjistil, že bez jejich finanční podpory se neobejde. Nedokázal nic převratného a kajícně se vrátil domů.⁶²

K matce ostatně utíkal vždy, když se cítil ukřivděn a potřeboval se někde schovat. To vyplývá ze situací zachycených v Pamětech Josefa Václava Friče i z Komandanta Vladimíra Macury. Například poté, co musel propustit Lva Thuna, zahodí svou šavli, nechá propustit všechny ostatní vězně a uraženě jako malý kluk odejde domů. Sám Josef Václav tuto scénu popisuje coby akt zrady. Jedním dechem však možná nechtěně přiznává, že se skutečně jednalo jen o komedii z jeho strany, neboť druhý den se nechá svými přáteli přemluvit k návratu zpět do čela revoltujících studentů.

Ve vztahu k ženám je vyobrazen v obou porovnávaných knihách stejně. Vystupoval jako pozér a bohém. Dvořil se mnoha českým vlastenkám, obdivoval je a chválil, neustále byl zamilován. Na druhou stranu je viděl jako hloupé kokety, které nechápou mužské věci, jako je boj, a jen překáží. V příběhu Komandant je „šíleně“ zamilován do dvou dívek – Anny Ulmannové a Marie Podlipské. Prvně zmiňovaná byla dcerou pražského lékaře a byli spolu zasnoubení. Představovala pro Friče jistotu. Později, když se mu náhradnice provdala, si ji skutečně vzal za ženu. Bohužel mu manželka zemřela při porodu. Marie byla dcerou sládka Podlipského z Ovčár a lze ji považovat za múzu jeho tvorby. Zamilovat se do dvou osob najednou se v životě výjimečně může stát. U Josefa Václava Friče to však bylo spíše pravidlem. Jeho druhá manželka byla nejdříve také pouhou náhradnicí. Podtrhuje to ve mně dojem, jako by musel mít mladý muž vždy něco zvláštního.⁶³

Vladimír Macura velmi výstižně zachytil moment, kdy se konečně dotkl hlavního hrdiny „osud“. Bylo to ve chvíli, kdy se mezi lid dostane zpráva o střílení do civilistů: „Najednou tedy spatřil živé vtělení Slávy, v téhle ženštině, jejíž údy nehalilo římské roucho, jejíž lebku nekryla zlatá

⁶² Žáček, Václav. *Josef Václav Frič*. Praha: Melantrich, 1979.

⁶³ Tamtéž.

přilbice. Celý její zjev byl v té chvíli tak pramálo slavnostní, že zaváhal, byl zmaten, přestože slova k němu zaznívala jako rajská hudba.⁶⁴

Sám Josef Václav Frič se do role předurčeného nestaví, ale jistý pocit vlastní významnosti z jeho pamětí vyčíst můžeme: „Tu teprv připomenul jsem sobě, vida nezbytí, přikázanou mi a také převzatou úlohu, abych totiž v pádu potřeby obsadil Klementinum a střežil s přáteli svými staroměstskou mosteckou věž. I vzkřikl jsem tudíž, seč mi hrdlo stačilo: Já tady komanduji!“⁶⁵ Několikrát také v obou knihách vyzdvihuje své světoběžnické zkušenosti z evropských zemí. Důležitost jeho postavení komandanta mu měl dodat kůň, z jehož sedla vzpouře velel. Možná právě proto Vladimír Macura tomuto symbolu síly přikládal větší vážnost, neboť Rosinanta v Komandantovi vypomáhala více, než si Josef Václav Frič vzpomíná ve svých memoárech.

Při srovnávání Komandanta a Pamětí jsem si povšimla, že mnoho faktů Vladimír Macura pouze přeformulovává, jak jsme si již na ukázkách předvedli, a na druhou stranu mnohé pasáže vynechává úplně. Shodou okolností se tyto části jeví jako nejvíce dobrodružné. A právě jejich přehnaná dramatická mě přivedla na myšlenku, zda je Vladimír Macura nevypustil záměrně, protože se domníval, že by se mohlo jednat o smyšlenky. Frič psal své memoáry s odstupem času a s možnou nostalgií. Dnes se jeho dílo pohybuje na pomezí dokumentu a beletrie. Snad si Josef Václav Frič trochu přibarvil pravdu, aby vypadal o něco důležitěji. Posuďte sami jejich věrohodnost.

„Stál jsem tedy na pohled zcela lhostejně před průjezdem pošty, hledě za vzdalujícím se ode mne mladíkem, kterýž přímo kráčel k protější radnici, kdež dal se s některými tam na stráži stojícími gardisty do řeči. Patrně mluvil o mne – někteří z gardistů vstoupili na to do strážnice, z níž brali sobě pušky na ramena, pak se seřadili a již postupovali mi přímo v ústrety. Pozoroval jsem to, vzdávaje se již svému osudu, ovšem v naději, že se jim nějak vyhu, když mladík onen přec nebyl jist, kdo jsem – aniž byla nejmenší možnost, bych spasil se ještě útekem. V tom zařinčel poštovní

⁶⁴ Macura, Vladimír. *Ten, který bude*. Praha: Hynek, 1999. s. 223.

⁶⁵ Frič, Josef Václav. *Paměti. 3. díl*. Praha: F. Bačkovský, 1891. s. 213.

vůz. Konduktér nevyskočiv ani z vozu, křičel něco na poštmistra jako by o přítrž – nerozuměl jsem, co křik ten znamená – ježž milý poštmistr však pochopil tím, že znenadání mne od zadu popadl za límec a mrštil mnou rázem do vozu, načež přisednuv ke mně, bouchl šířkami za sebou. Teď bylo na národních gardistech dáti se v křik; viděl jsem, jak hrnuli se k vozu, a když tento se obrátiv sebou hnul, že jej obstupovali, za ním běželi, zatím co konduktér již na kozlíku sňal se střechy balík listů a novin a mrštiv jím o zem honícím se za námi před nohy, práskl do koní a napomínal celý říčný postilioná, aby ujížděl jako by do pekla.⁶⁶

„Eh, co! Pomyslím sobě, když nemohu podlézti, vztýčím se a směle sít proskočím.“ Vykročil jsem tedy onomu muži pánovitě vstříc, ptaje se ho po německu na cestu k Doeblinku. Milý voják, zaražen a patrně nerozuměv mé otázce – byltě snad Cikán aneb Rumun – zamumlal coś nesrozumitelného pro sebe, zavrtěl pak hlavou a odbýval mne pouhým posuňkem, jako abych jen šel dále za nosem.⁶⁷

„Nevěda ještě, jakými oklikami bude mi do Záhřeba se prodrati, vzal jsem prozatím lístek do Štýrského Hradce a měl to za zvláštní dobrou náhodu, ba pokynutí osudu, že přisedli si k nám as dvě štace před Hradcem slovinští velebníčkové, kteří se byli vyšli na procházku. V několika minutách jsme se spřátelili, a já veda se s nimi familiárně pod pažím, prošel jsem hradecké nádraží, maje v úmyslu v městě se jim svěřiti a o bezpečný nocleh je požádati. V tom přiběhl za mnou Nosák se zprávou, že vlak jede dál a zároveň s námi že jede srbská deputace s patriarchou Raječičem, tedy že bude nejlépe, pakli se k nim přidružíme.“⁶⁸

V Záhřebu se Josef Václav Frič měl setkat s bánem Jelačičem, aby se přidal k jeho chystané výpravě za osvobození Slovenska. Ačkoli je možné, že si Josef Václav Frič některé zážitky trochu přikrášloval, není mi jasné, proč by ve svých Pamětech o tak významné události nevyprávěl. Jistě by se dalo vymyslet mnoho odůvodnění, ale byly by to pouhé spekulace. Rozhovor o událostech v Praze mezi nimi mohl proběhnout způsobem, jak ho popisuje Vladimír Macura.

⁶⁶ Frič, Josef Václav. *Paměti. 3. díl*. Praha: F. Bačkovský, 1891. s. 355.

⁶⁷ Tamtéž. s. 360.

⁶⁸ Tamtéž. s. 368.

Vladimír Macura byl však samotným Josefem Václavem Fričem v podstatě nucen si trochu vylepšovat jeho Paměti. Například v aféře s ukradenými penězi. Uprchlík vypráví, jak měšec ztratil při útěku před policií z hostince v Českých Budějovicích. V Komandantovi je situace popisována stejně. Rozdíl tkví v tom, že Vladimír Macura nechá peníze ukrást průvodcem Janem Načeradckým. Josef Václav píše v pamětech, že tohoto muže již poté nespatriil ani o něm neslyšel. Jenže při návštěvě Vídně se s ním potká a dojde mezi nimi k potyčce, protože ho mladý Frič označí za zloděje. Tato událost je zachycena v obou knihách.

V předchozí kapitole jsem vyslovila názor, že se Vladimír Macura drží až na některé odchylky Pamětí Josefa Václava Friče. Hlavní rozdíl spočívá v zachycení jádra věci. Zatímco memoáry slouží k obhajobě událostí roku 1848, Komandant nám vyobrazuje nejen život, ale povahu hlavní postavy a její vývoj. Vladimír Macura vykresluje Josefa Václava Friče jako mladého a horkokrevného muže, navíc zhýčkaného a tvrdohlavého ve svých názorech, že je důležité vést revoluci proti rakouské monarchii. Kvůli svému pocitu důležitosti se choval vůči ostatním nezodpovědně, sobecky. Sám sebe zvolí velitelem jedné z barikád s vírou, že se proslaví. Ze stejného důvodu se snažil zverbovat armádu, která by pomohla Praze, a bojoval na Slovensku. Postupem času zjistí, že proti jeho revolučním snahám stojí i obyčejní lidé, ale nechce to pochopit. Josef Václav Frič v podání Vladimíra Macury je nadčasová postava a má nejspíš za úkol varovat další generace, aby nevedly nesmyslné boje za každou cenu. Revoluci lze vést i jinými způsoby, například na poli vědeckém, kulturním či diplomatickém.

Důležitou roli v Komandantovi dostala postava *vojenské kurvičky*. Tuto dívku mladý muž zachránil před lynčováním davem lidí, kteří ji chytli při pašování nábojnic do kasáren. Zatímco v Pamětech slouží Josefu Václavu Fričovi k tomu, aby vyzdvihl svou statečnost a spravedlnost a celá epizoda pro něho končí podotknutím, že ona dívka musela nyní pro studenty bojovníky připravovat náboje, pro Vladimíra Macuru je elementem odhalujícím komandanta jako pokrytce a mladíka. Ačkoli ji totiž považuje za zavrženíhodnou zrádkyni, nezabrání mu to v souložení s ní. Tragika této postavy je dovršena ve chvíli, kdy ji nechá mladý velitel při

výbuchu vzteku propustit s ostatními vězni a dívka je následně davem zavražděna. Popis této scény je navíc nápadně podobný úryvku z Informátora, kde takto končí bývalá spolunocležnice Johanna Manna. Obě dívky jsou navíc pojmenovány jako Magdaléna, jménem biblické prostitutky. Josef Václav, respektive Vladimír Macura, někdy taky dívku nazývá trefně Cordaykou.⁶⁹

Mezi záporné postavy patří Lev Thun. Leopold Lev Thun-Hohenstein byl český šlechtic, český a rakouský politik. Sice měl skutečnou sympatii k vlastencům a k několika jejich vůdcům, rád nazýval češtinu svým přirozeným jazykem. Avšak pokládal naděje svých přátel za vidiny, jejich požadavky za přehnané a předčasné. O pražském červnovém povstání v roce 1848 byl přesvědčen, že hnutí nemělo podklad národnostní, nýbrž politicko-revoluční.⁷⁰ Tím se stavěl do pozice nepřítel Josefa Václava Friče. Svými nesympatiemi se rozhodně v pamětech netají a přenášejí se také do Komandanta. Frič ho nazývá zrádcem a Vladimír Macura mu přidává zjev nabubřeného hraběte, jehož češtině není rozumět. Thunova reakce na celou situaci, kdy byl držen jako rukojmí revolucionářů - a vzhledem k jeho postavení prezidenta českého gubernia - byla pochopitelná. Jeho funkce spočívala v tom, aby zjednal pořádek a přesvědčil rakouské politiky, že se jedná o nedorozumění, které bude vysvětleno ihned po skončení pouličních bojů.

Během bojů a svých cest potká Josef Václav Frič mnoho dalších postav. V Pamětech i v Komandantovi to jsou postavy skutečné, jako například Ľudovít Štúr, Karel Havlíček Borovský, Dr. Brauner, Michail Alexandrovič Bakunin. Ve fiktivním příběhu Vladimíra Macury se navíc vyskytují postavy, které by čtenář v memoárech nenašel. Jsou to současníci Vladimíra Macury povýšení na přátele komandanta, například Čornej, Novotný, Lukeš. Takto jim projevil úctu, neboť to jsou muži tvořící revoluci 20. století. Je to jeden z momentů posunu mezi stoletími, na který jsem poukazovala ve společných znacích. Nebo jsou tyto mužové součástí vtipu, který má zkoumat čtenářovu pozornost. Pánové se skrývají za

⁶⁹ Charlotta Cordayová (1768 - 1793), celým jménem Marie Anne Charlotte Corday d'Armont, zavraždila Jeana-Paula Marata, jednoho z předních mužů Velké francouzské revoluce. http://cs.wikipedia.org/wiki/Charlotta_Cordayov%C3%A1. 21. 4. 2009.

⁷⁰ http://cs.wikipedia.org/wiki/Leopold_Lev_Thun-Hohenstein. 29. 4. 2009

zkomoleninami jmen – Čornej – Černej. Pokud je čten román jako historický fakt, pak recipienta nenapadne se nedomnívat, že skutečně nějaký Černej byl svědkem smrti kněžny Windischgrätzové. Vladimír Macura používá prameny pro hrátky do svých knih. Třeba zaměňuje osoby: „I ubírali jsme se mlčky dál, cestou nám zdánlivě nekonečnou. Ký div, že si ji alespoň náš vozka po přestálém z prva leknutí hleděl ukrátit. Vyňal si svou trysku, nacpal – a počal si, strčiv ji do úst, křesat do ní ohně!“⁷¹

„Ve voze se nikdo neodváží mluvit. Pak Lukeš křísne křesadlem u své vyhaslé dýmky.“⁷²

Vladimír Macura počítá s tím, že v počtu osob účastnících se bojů v revolučním roce 1848 se tyto postavy ztratí.

2. 3. 4 Literární žánr díla

Román Komandant se vymyká i v tomto bodu. Nezpracovává látku do podoby určitého literárního žánru, nýbrž vytváří ŽIVÉ OBRAZY. Jedná se o uměleckou formu, která se snaží staticky zachytit významné události. Josef Václav Frič s odstupem času také vzpomíná na své osudové prožitky – boje na barikádách a na Slovensku, které se v jeho podání jeví jako pouhá gesta.

Domnívám se, že důvodem, proč Vladimír Macura zvolil méně obvyklý žánr živých obrazů, je materiál, z kterého autor Komandanta čerpal informace, tedy Paměti. Ty samy o sobě splňují rámeček žánru. Navíc to podporuje mou teorii, že Komandant je propracovanější beletrizací memoárů Josefa Václava Friče, která vybočuje z tradičního „čtení mezi řádky“.

Hlavní motiv živého obrazu je tak stylizován do postav Lva Thuna a vojenské kurvičky, kteří byli symbolem Fričovy porážky. Provázejí ho příběhem jako jeho preludy od chvíle, kdy byl nucen vzdát se své pozice velitele, neboť revoluční boje byly ukončeny. Komentují jeho jednání, plní funkci svědomí. Lev Thun tak činí z pozice staršího a moudřejšího, který

⁷¹ Frič, Josef, Václav. *Paměti. 4. díl.* Praha: F. Bačkovský, 1891. s. 43.

⁷² Macura, Vladimír. *Ten, který bude.* Praha: Hynek, 1999. s. 351.

navíc zastává názor, že červnová revoluce roku 1848 byla zbytečná. Postava prostitutky hodnotí jeho vztah k ženám, další charakteristický jev u hlavní postavy.

Kvůli svým ŽIVÝM OBRAZŮM se jeví hlavní hrdina jako člověk žijící s paranoiou. Psychická nemoc by vysvětlovala jeho posedlost bojem proti nepřátelům. ŽIVÝMI OBRAZY nazývá také většinu scén odehrávajících se v Praze na barikádách. Téměř jako by se snažil Vladimír Macura vyvolat dojem, že byl skutečně mladý komandant psychicky narušený: „A neřekne jí, že i on se někdy děsí toho, co se v něm děje, těch ŽIVÝCH OBRAZŮ, které se v něm rodí, víří mu před očima, jeden výjev stíhá druhý, pohlcují ho do sebe, že někdy ani neví, co je pravda a co zdání.“⁷³ Jednalo by se pak o velmi odvážné podvrácení věrohodnosti celých Pamětí Josefa Václava Friče. Jenže vedle nich existuje několik odborných prací věnujících se životu českého představitele radikální strany.

2. 3. 5 Národní obrození v díle

Problémem národního obrození ve své politické fázi, tak jak je rozebíráno v odborné literatuře, byl nejednotný postup českých vlastenců. Konzervativci kolem Františka Palackého byli přesvědčeni, že je důležité předkládat rakouské monarchii své požadavky jednotně za všechny národy a vyjednávat diplomaticky. Z tohoto důvodu se také v Praze v červnu roku 1848 konal Slovanský sjezd. Ten byl však přerušen boji, jichž se ujali radikálové. Ti naopak byli názoru, že se musí využít neklidné situace a sjednat požadavky pomocí revoluce⁷⁴. Vladimír Macura se dle mého názoru snažil prostřednictvím příběhu Josefa Václava Friče poukázat na rozpory mezi dvěma tábory vlastenců, a především se zaměřil na problematiku revoluce. Pokud příběh převedeme do 20. století, můžeme celou situaci aplikovat na rok 1968. V této době se jako nejlepší cesta jevila ta konzervativní, tedy postupné zavádění reforem a dílčí

⁷³ Macura, Vladimír. *Ten, který bude*. Praha: Hynek, 1999. s. 209.

⁷⁴ Klíma, Arnošt. *Revoluce 1848 v českých zemích*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1974. s. 198.

úspěchy. Radikalisté chtěli však provádět změny okamžitě a „pražské jaro“ bylo označeno jako revoluce, proti níž je třeba zasáhnout.⁷⁵

Komandant patřil do tábora radikálů. Byli to vesměs mladí muži, především studenti, kteří nestáli o zdlouhavé vyjednávání, ale o rázné, okamžité řešení.⁷⁶ Napjatá situace a horkokrevnost zažehly boje v červnu roku 1848. K těmto faktům z odborné literatury se přidává obraz z Komandanta. Zde mladíci, kteří lačnili po boji, vypuknutí revoluce uvítali. Mohli si hrát. Mnozí z nich však brzy zjistili, že zbraně a umírání je skutečné, projevil se u nich strach a pud sebezáchovy a celá akce skončila nezdarem.

Jedním z důvodů, proč Josef Václav Frič sepsal své Paměti, byl pohled na historické události očima radikála. Činí tak vehementně, a tento postoj se odráží v Komandantovi. Téměř jako by nebyl schopen rozeznávat špatné a dobré. Považuje za zločince ty, kteří chtějí osvobodit Lva Thuna, ale je to on, kdo omezuje osobní svobodu člověka, který nic neprovedl. Odsuzuje Windischgrätze za vyvolání války a útoky na studenty, vojáky obviňuje z válečných zločinů, ale neuvědomuje si, že žoldnéři musí poslouchat rozkazy, že i generál přišel zbytečně o manželku. Na Slovensku se pak v podstatě dočkáme válečných výjevů, které předtím zavrhoval.

Josef Václav Frič také v obou porovnávaných knihách zastával názor, že červnové boje byly předem naplánovanou akcí rakouské vlády s cílem vyprovokovat Pražany k útoku na vojáky, aby pak byli prohlášeni za podvrtné živly nehodné důvěry císařské milosti a mohli zrušit Slovanský sjezd a potlačit hlas lidu. Kdyby tomu tak bylo, tak proč jim do této pasti skočili? V Pamětech uvádí Josef Václav Frič, že při zastávce u přítele Rubeše, který bydlel pod horou Blaník, si přečetl důležitý dokument dokazující plánovitý postup proti Praze. Jednalo se o tajný oběžník zaslaný do Načeradce na počátku června, ještě před vypuknutím bouří, který měl být otevřen až poté, co na úřad přijde zpráva o důležitých událostech v Praze. Bylo v něm sděleno, že v hlavním městě vypukla

⁷⁵ Kaplan, Karel. *Kronika komunistického Československa. 2. Kořeny reformy 1956-1968: společnost a moc*. Brno: Společnost pro odbornou literaturu - Barrister & Principal, 2008. s. 254 – 417.

⁷⁶ Urban, Otto. *Česká společnost 1848-1918*. Praha: Svoboda, 1982. s. 180.

vzpouira v čele se studentstvem a kdo by jim chtěl přispěchat na pomoc, bude náležitě potrestán. Zde bych chtěla odkázat ještě na kapitolu věnovanou povaze Josefa Václava, ve které předpokládám možnost, že by si mohl Frič poupravovat pravdu. Tento důležitý důkaz si totiž nevzal sebou a jako takový ho nepředkládá.

Důležitým momentem revoluce, na nějž je poukazováno jen okrajově v odborné literatuře, ale silně v Komandantovi, je, že proti radikálům nestáli jen umírnění, ale i obyčejní lidé, kteří neměli s politikou co dočinění. Mnozí vlastenci se domnívali, že boje v Praze byly nejen zbytečné, ale navíc spíše na škodu českému postavení: „Hezky jste to v té Praze pokaňkali, kaboní se doktor. Všechno jste pokazili. – Konali jsme svou povinnost, doktore. A prosím i vás, abyste vykonal svou povinnost. Jako člověk a vlastenec. – Já své povinnosti znám, oznamuje příkře doktor Štětka. – Nepotřebuji, aby mi je připomínal fracek jako vy.“⁷⁷

Josef Václav Frič rozhodně nepřipouští takový názor ve svých Pamětech, ani v Komandantovi, že pražská revoluce celou situaci zhoršila. Po jejím potlačení se vydává sehnat osvoboditele matičky Čech a setkává se nejen s již zmiňovaným nesouhlasem, ale taky s projevy zbabělosti mnoha lidí. Vladimír Macura tak mohl zkritizovat tzv. falešné vlastenčení. Osoby, které mají plná ústa velkých slov jen ve chvílích bezpečných, ale činy pro vlast pak nikde. Nemusí být tak radikální jako mladý Frič, ale aspoň mu mohli ze solidarity pomoci poskytnutím drobných darů či jídla apod. Podobné výjevy jsou však v historii naprosto běžné, například za dob fašismu i komunismu v Československu mnoho lidí zavíralo raději oči před neprávem, než aby nějakým způsobem ohrozili sebe.⁷⁸

⁷⁷ Macura, Vladimír. *Ten, který bude*. Praha: Hynek, 1999. s. 262.

⁷⁸ Kaplan, Karel. *Kronika komunistického Československa. 2. Kořeny reformy 1956-196 : společnost a moc*. Brno: Společnost pro odbornou literaturu - Barrister & Principal, 2008. s. 254 – 417.

2. 4 Medikus

2. 4. 1 Obsah díla

Při čtení této knihy poznáte člověka, který ovlivnil důležité události druhé poloviny 19. století v české historii. Jmenuje se Ferdinand Máchal a vystudoval medicínu.

V revolučním roce se objevil ve správný čas na správném místě. Při cestě z Vídně do Olomouce se císařovi udělalo nevolno a bylo zapotřebí zásahu doktora. Máchal tedy nastoupil do císařova kočáru a stal se jeho osobním lékařem.

Ferdinand si ho velmi oblíbil a ještě více jeho manželka, s níž udržoval intimní poměr. Vlastenec tak dostal příležitost jeho veličenstva ovlivňovat ku prospěchu české věci a také se hned pustil do práce.

Jeho cílem bylo vrátit císaře na český královský trůn. Chtěl k tomu využít malého sirotka po *velkém českém básníkovi*, který byl pro lid mučedníkem. Češi si měli přát korunování Ferdinanda poté, co by se ujal opuštěného dítěte a adoptoval ho. Kvůli zbabělosti politiků však tento plán nevyšel a on musel čekat na další vhodnou příležitost. Čas si zatím krátil hraním divadelních představení pro císaře, ve kterých mu představoval osudy mnoha českých významných osobností a seznamoval ho s českými dějinami. Noci si užíval u císařovny v ložnici a nejen u ní. Účastnil se pak s veličenstvy přelomových kulturních akcí.

Trpělivost růže přináší a den, na který Ferdinand Máchal čekal a připravoval se na něj, nastal. 22. května 1866 měly být české korunovační klenoty vráceny do Vídně. Převozem byly pověřeny osoby blízké doktorovi a zapálené pro stejnou věc. Společně připravili plán, do něhož zapojili i české cvičitele ze Sokola. Ti měli působit jako ozbrojená složka v připravovaném puči. Celý převrat spočíval v pasování Ferdinanda pomocí korunovačních klenotů na českého krále, který by se ujal osiřelého potomka českého *mučedníka* Karla Havlíčka Borovského, a společně by dosedli na český trůn. Vlastenečtí politici a sokolové by se ujali úřadů. Celý plán byl ale velmi nebezpečný, což způsobilo, že všichni zainteresovaní zradili a vytratili se.

Doktor se svým pacientem se protloukali Prahou a skončili ve vězení. Když se celé jejich dobrodružství provalilo, byli od sebe odloučeni a jejich životy se odvíjely dál, každý svou cestou.

2. 4. 2 Fakta a fikce v díle

Během čtení příběhu Medikus je čtenáři postupně odkrýváno, že je Ferdinand Máchal zavřen v ústavu pro slabomyslné. Tím, že Vladimír Macura užil blázna jako hlavní postavu, si vytvořil velký prostor pro své fabulace. Není tedy otázkou, jak proplétá fakta a fikci, ale do jaké míry je celý příběh pravděpodobný.

Ferdinand Máchal mapuje ve svých pamětech osud nejen svůj ale hlavně bývalého rakouského císaře a jeho manželky a všech událostí a osobností, které se kolem veličenstvem objevily. S císařským párem se seznámil v říjnu 1848 ve chvíli, kdy byli na útěku z revoluční Vídně. Díky velké shodě okolností se stal jeho lékařem. První významná událost, které se účastnil v roli pozorovatele, byla abdikace císaře ve prospěch jeho synovce Františka Josefa II. Vladimír Macura velmi detailně popsal celou událost očima hlavního hrdiny. Zvláštní jsou dvě věci. Je možné, aby při takové chvíli byl svědkem doktor, navíc člověk, kterého dvůr znal měsíc? Spisovatel to vysvětlil nutnou přítomností doktora v případě, že by se císaři udělalo nevolno. Domnívám se, že by tak bezvýznamný člověk ve srovnání s přítomnými arcivévody a generály by byl nucen zůstat za dveřmi a byl by přivolán jen v případě nutnosti.

Bývalý královský pár se odebral i se svým novým doktorem do Prahy. Zde se jeho paměti, respektive vyprávění Vladimíra Macury do detailů shodují s odbornou literaturou. Císaře na Hradě nečekali, tudíž jeho pokoje nebyly připravené a veličenstvo šlo spát až ke třetí ráno.⁷⁹

Ferdinand Máchal se podle Vladimíra Macury v doprovodu císařského páru mohl vrátit do hlavního města. Odtud utekl kvůli nehodě, která se stala kněžně Windischgrätzové. A jsme u slibované zápletky, která nám chyběla v Komandantovi a jejíž tajemnost si žádá mistrné fabulování autora. Generálovu manželku možná zastřelila Slovanka. Byla

⁷⁹ Holler, Gerd. *Ferdinand I. : poslední Habsburk na Pražském hradě. Spravedlnost pro císaře*. Praha: Brána, 1998. 164.

to dívka, která se účastnila bojů na barikádách. Nechala se strhnout atmosférou a zapůjčila si pušku. „Dosvědčuji: nemířila na kněžnu, nemířila do oken Windischgrätzových. Nevím, jestli vůbec mířila na někoho z vojáků, a nevím ani, jestli to vůbec byl její výstřel, který kněžnu v protějším okně zasáhl.“⁸⁰ Pravdou je, že případ je dosud nevyřešen: „Velmi zajímavý je též případ zastřelení kněžny, ke kterému došlo na svatodušní pondělí 12. června 1848, v době protihabsburského povstání. Zastřelil ji dodnes neznámý pachatel. Žena stála u okna bytu na rohu Celetné ulice a Uhelného trhu, když ji střela zasáhla do obličeje, v oblasti kořene nosu. Jako podezřelý byl zadržen student Maux, jeho nevinu však prokázal balistický posudek puškaře Lebedy.“⁸¹ (viz příloha č. 4)

Cílem medika bylo vrátit český trůn zpět do rukou jeho pacienta. Veličenstvo mělo adoptovat dceru po Karlu Havlíčku Borovském, která byla v opatrovnictví svého strýce, bohužel nepřiliš bohatého. Plán to byl velmi nesmělý. Je možné, že by bývalý císařský pár mohl souhlasit, neboť Ferdinand s Marií Annou spolu neměli vlastní děti. Více pravděpodobné je ale, že by si vznešení stárnoucí manželé nechtěli přivlastnit cizí dítě z prostého lidu, navíc sirotka po muži, který kritizoval rakouskou monarchii. Tento záměr však musel ve fikci ztroskotat. Ani Vladimír Macura nemůže měnit české dějiny. Z historie víme, že vlastenci měli přichystaný pro Zdeničku jednodušší způsob získání peněz. Uspořádali veřejnou loterii.⁸²

Na druhý pokus si musel Ferdinand Máchal v Medikovi počkat a připravoval se na něj mnohem lépe. Jednal o něm s předsedy Sokola. Bohužel ani Fügner, ani Tyrš o tak významném shledání, které údajně Ferdinand Máchal zorganizoval na zámku v Zákupích, nemají ve skutečnosti žádnou písemnou zmínku. Takový zápis by je jistě kompromitoval, ale nemuseli si hned zaznamenávat, že se jednalo o schůzi domlouvající budoucí převrat.

Opětovná šance pro Máchala se podle románu naskytla v květnu roku 1866, kdy byl Dr. Brauner pověřen odvézt české korunovační klenoty

⁸⁰ Macura, Vladimír. *Ten, který bude*. Praha: Hynek, 1999. s. 563.

⁸¹<http://www.policie.cz/clanek/pripady-na-kterych-se-kup-podilel.aspx?q=Y2hudW09Mw%3D%3D> 25. 4. 2009

⁸² Merhout, Cyril. *O Havlíčkově dceři*. Praha: J.R. Vilímek. 1921.

do Vídně, aby se nedostaly do rukou Prusům, kdyby došlo k válce. Navíc do hry se mohl opět zapojit plán se Zdenkou Havlíčkovou, kterou měli Braunerovi od loterie v opatrovnictví. Historie ale nechtěla být tomuto fiktivnímu záměru nápomocna. Klenoty byly odvezeny 24. května, to je historický fakt.⁸³ To už Ferdinand pobýval s celým dvorem v Innsbrucku.⁸⁴ Vladimír Macura v Medikovi nechal penzionovaného císaře v Praze kvůli nemoci, kterou pouze předstíral. Spolu s Máchalem v převlečení spěchali do Sokolovny. Sem za nimi s trochou nelibosti dorazil Brauner se svou schovankou a proběhla korunovace: „Přijmi znovu korunu svého království! Řekl jsem tiše a vřele a trochu zklamaně. Zvedl jsem opatrně korunu a položil ji Ferdinandovi na skrář jako tenkrát před třiceti lety. Brauner vytasil z pochvy meč a pozvedl jej obezřetně, tak aby Veličenstvo nevyděsil.“⁸⁵ Žádný rozumný člověk by ve skutečnosti nemohl přijmout za krále člověka, jehož korunovali dva obyčejní lidé, a tak také byla ceremonie v Medikovi zcela zbytečná a navíc neúspěšná. Vladimír Macura nezdar svedl na Sokoly, kteří se ke svému úkolu obsadit úřady neznali. Sám Miroslav Tyrš odjel s Fügnerovými na dovolenou. Tento muž trpěl psychickou poruchou, která by mohla jeho chování omluvit. Ostatní aktéři se o osudné noci nikde v pramenech nezmínili. Takové materiály by je kompromitovaly a také by jim hrozil trest smrti za velezradu. Zdenka Havlíčková byla jen nevinnou pozorovatelkou, avšak ani ona se nikomu ve své korespondenci nesvěřila. Nejspíš si už na zvláštní zacházení s ní jako s dcerou národa zvykla. Sokolové sami v květnu nabídli Rakousku sbor dobrovolníků.⁸⁶ Proč by to ale dělali, když měli být součástí puče? Jediné vysvětlení, hodící se na fabulace Vladimíra Macury, by bylo, že nabídnutá pomoc byla zastíracím manévrem.

Brauner odjel s českými insigniemi do Vídně, což je historický fakt. Macurův Ferdinand Máchal se ale ještě nevzdal. Začal vyjednávat s Prusy, jmenovitě s generálem Benedekem, saským králem Janem a

⁸³ *České korunovační klenoty. Pamětní vydání ke vzniku České republiky 1993.* Praha: Poláček, 1993.

⁸⁴ Holler, Gerd. *Ferdinand I. : poslední Habsburk na Pražském hradě. Spravedlnost pro císaře.* Praha: Brána, 1998. s. 164.

⁸⁵ Macura, Vladimír. *Ten, který bude.* Praha: Hynek, 1999. s. 641.

⁸⁶ Novotný, Jan. *Sokol v životě národa. Slovo k historii. Sešity k poznání národní minulosti.* Praha: Melantrich, 1990.

pruským vyslancem Weertherem Kreutzwaldem o možné pomoci dosadit excísaře na český trůn. Všechna tato jednání samozřejmě probíhala tajně, proto o nich nenajdeme žádné dokumenty. Štěstěna se od medika začala odvracet. Kvůli unáhlenému zvolání jeho pacienta: „Kde jsou ti Prajzové!“⁸⁷ byli zatčeni na policejním ředitelství. Zde se však jejich počínání taktně vysvětlilo, o velezradě samozřejmě nikdo nemluvil. Ferdinand Dobrotivý byl místodržícím hrabětem Lažanským odveden a veškeré zápisy o jejich pobytu na komisařství byly zničeny. Je zarážející, že by se skoro měsíc o císařovo zmizení nikdo nezajímal, že by ho nikdo v Praze nepoznal.

Medikus byl propuštěn ve stejné době, kdy se odehrála pro Rakousko katastrofální bitva u Sadové. Povedlo se mu dostat na Hrad, který obsadili prušští vojáci. Zde jednal s nejvyšším českým zemským správcem a bylo mu dovoleno bydlet ve svém pokoji. Chtěl využít pobytu Prusů k odtržení Čech od Rakouska. Takový radikální a trochu idealistický plán by byl podobný spíše Josefu Václavu Fričovi, což také odpovídá historii. Frič se spojil s mladým novinářem Antonínem Kotíkem, který právě připravoval brožuru v protirakouském duchu.⁸⁸ Tedy nikoli Ferdinand Máchal, který si navíc připisuje vymyšlení názvu *Pláč koruny české*. Pravdou zůstává, že si skutečně knížečku odvezl Josef Václav, aby ji nechal přepsat do švabachu a dal vytisknout. K tisku došlo v Berlíně a rukopis doznal změn rukou bývalého komandanta pražských barikád. Co je však důležité říci, že brožurka kvůli tomu vyšla se zpožděním a ztratila tak svůj původní význam. Důvodem, proč Vladimír Macura tento incident zmiňuje, je, že podtrhuje obraz Josefa Václava Friče jako člověka tvrdohlavého a také neodpovědného. Jedná se tedy o jeden z momentů rozebíraný ve společných znacích, kdy můžeme vidět, jak je celá tetralogie propletená.

Poté, co Prusové opustili Čechy, se Ferdinand Máchal v části tetralogie nazvané *Medikus* začal orientovat na východ. Chtěl spojit manželstvím Zdenku Havlíčkovou s carskou rodinou. Jeho jednání opět ztroskotala kvůli nevděčným vlastencům, kteří skutečně v historii pořádali pouť do Moskvy, ale jejich jednání nedosáhlo žádných úspěchů. Navíc byl

⁸⁷ Macura, Vladimír. *Ten, který bude*. Praha: Hynek, 1999. s. 656.

⁸⁸ Žáček, Václav. *Josef Václav Frič*. Praha: Melantrich, 1979. s. 214 – 219.

Máchal podle Vladimíra Macury po návratu domů zatčen. Když vypovídal u soudu celý svůj příběh, nebylo divu, že mu předsedající nevěřili, dokonce ho označili za blázna a byla mu nařízena ústavní léčba. Elegantní řešení pravděpodobnosti celého příběhu.

2. 4. 3 Postavy v díle

Ferdinand Máchal byl buď skutečně blázen, k němuž se historie nehlásí, nebo čistě fiktivní postava. Přiklání bych se k druhé možnosti, neboť ani Vladimír Macura neuvádí příliš podrobností z jeho života, ačkoli píše tato osoba své paměti. Víme o něm jen, že je to vlastenec, který obdivuje královskou dvojici už od dětství, kdy se účastnil jejich korunovace roku 1836. Vystudoval medicínu a byl přímým svědkem mnoha mezníků českých dějin. O ostatních postavách se díky němu a jeho očima dozvídáme mnohem víc. Ale co je skutečnost a co smyšlenka blázna?

Ferdinand I. se narodil s epilepsií, která se v tehdejších dobách léčila oprostěním od jakékoli fyzické a duševní námahy.⁸⁹ Proto se traduje názor, že budoucí císař byl člověk slabomyslný, který se chová jako malé dítě. Takový pohled nám nabízí i Vladimír Macura. Nelze popřít císařovu flegmatickosti a prostoduchosti. Je však možné, že císař se takto projevoval schválně, protože pak měl jednodušší život. Ferdinand však měl hudební a jazykové nadání (hovořil pěti jazyky). Nejen český národ ho měl rád, protože nechtěl proti lidu zasahovat vojensky. Oblíbený u Čechů byl pak hlavně díky korunovaci na krále a jeho pobytu v Praze v penzi. Lidé jako by zapomněli, že si toto místo nevybral dobrovolně.⁹⁰

Vladimír Macura si vybral záměrně jako hlavní postavu právě lékaře, protože pro toto povolání bylo jednoduché přiblížit se císaři. Nemyslím si, že by mu bylo poté dovoleno zůstat v blízkosti jeho veličenství. Měl své zkušené dvorské doktory. Do karet Vladimíru Macurovi nahrává fakt, že od pobytu Ferdinanda Dobrotivého v Praze až do jeho smrti neexistují o císaři žádné zdravotní záznamy.⁹¹ Úkolem

⁸⁹ Holler, Gerd. *Ferdinand I. Poslední Habsburk na Pražském hradě. Spravedlnost pro císaře*. Praha: Brána, 1998. s. 33.

⁹⁰ Tamtéž. s. 164 -. 165.

⁹¹ Tamtéž. 165.

fiktivní postavy Ferdinanda Máchala je podávat nám idealizovaný obraz Ferdinanda I.

Medikus uvádí, že zůstal u dvora, protože si ho císař oblíbil. Především v období stráveném v Praze a na zámku v Zákupích. Aby získal svého krále pro českou věc, hrával mu divadla, která měl císař velmi rád. Několik dní po příjezdu na Hrad se opravdu objevil v civilu v opeře na Flotowě Alessandru Stradellovi.⁹² Ferdinand Máchal v knize Medikus často přesvědčuje císaře, aby zhlédl i české představení. Ale stejně jako ve skutečnosti, ani ve fikci Vladimíra Macury k tomu nedošlo. Odůvodnění nalezneme v románu: „Ty jsi mé české divadlo, můj dobrý Máchale, říkal mi mnohokrát.“⁹³ Odborná literatura nevidí penzionovaného císaře tak omezeně. Začal se intenzivně zabývat botanikou, cvičil na klavír, hrál taroky. Znamé jsou jeho procházky po Praze.⁹⁴

Časem začal lékař z Medika sklízet úspěchy. Jeho Veličenstvo sice odmítlo starostenství v Sokolu, ale jeho převlek praotce Čecha na Šibřinkách sklídl úspěch. Tak významná návštěva a prokázaná čest není však samozřejmě v historii Sokolstva zaznamenána. Jde pochopitelně o fabulaci. Proč by měli čeští vlastenci zvát rakouského císaře na českou slavnost a on se jí účastnit? Jednak neuměl vůbec česky a navíc to bylo pro císaře společensky nevhodné.

Poté, co Ferdinand Máchal v posledním dílu tetralogie vyjevil pomocí loutek osud Karla Havlíčka Borovského, Ferdinand I. se u svého synovce zasazoval o navrácení českého spisovatele z vyhnanství. Snad každý si z hodin literatury pamatuje, že k tomu opravdu došlo, ale pochopitelně nejsou žádné důkazy o tom, že by to bylo přání bývalého císaře.

Císař se také dle fikce Vladimíra Macury angažoval ve prospěch Josefa Václava Friče, který byl zatčen kvůli májovému spiknutí. Autor Medika předkládá celkem zajímavé vysvětlení, proč byl tento mladý rebelant zadržen: „Půl Prahy si povídalo o tom, že Friček něco připravuje.

⁹² Holler, Gerd. *Ferdinand I. Poslední Habsburk na Pražském hradě. Spravedlnost pro císaře*. Praha: Brána, 1998. s. 165

⁹³ Macura, Vladimír. *Ten, který bude*. Praha: Hynek, 1999. s. 574.

⁹⁴ Holler, Gerd. *Ferdinand I. : poslední Habsburk na Pražském hradě. Spravedlnost pro císaře*. Praha: Brána, 1998. s. 214 – 218.

Do rakve své matky, když v únoru zemřela, prý o tom vložil zprávu. Policie by musela být hluchá, aby se jí to nedoneslo. Policejní ředitel dal ihned příkaz k tajné exhumaci a uvnitř rakve, pod polštářkem, na kterém spočívala hlava zemřelé, našli list, znečištěný už, nasáklý hnílohou, ale dobře čitelný. Tam bylo o povstání všechno.⁹⁵ Povšimněme si tónu a užitých slov nejistoty. Ale sám Josef Václav Frič jakoby nabádal k spekulacím: „Odpovídalo mé tehdejší náladě, že přičítav smrt matčinu „vrahům“, přísahal jsem jim za to pomstu; chtěje pak jejím stínům dáti jaksi záruky, že slibu svému míním v pravdě dostáti, napsal jsem několik veršů na desku pergamenem potaženou, vyznívajících v ten smysl, aby se nebožka na soudném dni k synu svému nehlásila, pakli by nesplnil, co byl tu noc po jejím úmrtí svatě památce její přísahal. Desku tu vložil jsem pak mateři vsutku do rakve pod hlavu – nesvěřiv nikomu, co na ní vlastně stálo – ale že k mrtvole již sám do parádního pokoje vkročití jsem si netroufal – když jmenovitě za mládí svého měl jsem nepřekonatelný strach přede vším, co kdys’ oduševněné smrti v kořist padlo – požádati mi bylo kolegu a důvěrníka Zieglera – jenž se u nás od let svých gymnasiálních stravoval, by mne tam sprovodil, ale o tom, co uzří mne konati, pomlčel navždy.“⁹⁶

Osud českého satirika zaujal i královnu Marii Annu, tedy alespoň ve fiktivním Medikovi. Dokonce mu na hrob poslala trnovou korunu s vavřínem. Takový symbol úcty se na hrobě českého básníka a novináře skutečně objevil, ale byl darován Boženou Němcovou, která o tomto aktu píše svému příteli Dušanu Lamblovi: „Včera pochovali jsme tedy našeho Havlíčka. Já jsem si nechala vázat krásnou korunu na víko z listů bobkové višně, a půlvěnce na čelo z vavřínu.“⁹⁷ V tomto bodě tudíž Vladimír Macura přechází do roviny mystifikace, která je výplodem chorého mozku hlavního hrdiny. Podobných záležitostí budeme nacházet více.

Pravdou je, že královna Marie Anna jevila zájem o umění. Není však jisté, zda to bylo v takovém rozsahu, jaký uvádí Vladimír Macura. Ve svých komnatách měla mít údajně schované takové vzácnosti jako deník

⁹⁵ Macura, Vladimír. *Ten, který bude*. Praha: Hynek, 1999. s. 572.

⁹⁶ Frič, Josef Václav. *Paměti. 4. díl*. Praha: F. Bačkovský, 1891. s. 119.

⁹⁷ Kubka, František, Novotný, Miloslav. *Božena Němcová*. Praha: V. Neubert, 1941. s. 232.

Karla Hynka Máchy, hůlku Johanna Wolfganga Goetha a srdce Františka Ladislava Čelakovského, které při pitvě, již byl Ferdinand Máchal přítomen, vyjmul Jan Evangelista Purkyně. Orgán pak vyměnil za mikroskop. Na existenci vzácné relikvie si můžeme vytvořit názor sami ve chvíli, kdy ji nechá Vladimír Macura zmizet. Tentokrát se tak stane v době okupace pražského hradu Prusy. Jedné milence jistého vojáka byla sbírka tak odporná, že ji nechala zničit, aby měla místo na své potřeby.

Ferdinand Máchal byl do její údajné sbírky a jiných tajností zasvěcen velmi hluboce. Byl jejím milencem. Historie uvádí, že Marie Anna Savojská byla za císaře provdána od roku 1831. Vždy stála po jeho boku, měli oddělené ložnice a nezplodili spolu žádného potomka.⁹⁸ Kdyby měla milence, nebylo by to nic zvláštního. A kdyby žil nějaký mladý doktor u dvora, nebylo divné, že by jím byl zrovna on.

Velmi zajímavé jsou osoby, které pobývají s hlavní postavou Medika v blázinci. Vedle zahraničních osobností, jako je John Milton či Gutenberg, zde můžeme narazit na mnoho českých významných figur od Jana Žižky, po Karla Hynka Máchu a jiné známé spisovatele 19. století (např. K. H. Borovský, J. K. Tyl, B. Němcová) a také mnohé „s docela obyčejnými jmény, neslavnými, nepoetickými, úplně všedními a šprýmovnými jako Kunderka, Škvírecký, Baculík, Petr Dapit nebo Blažena Správcová“.⁹⁹ Není to nic zvláštního, když víme, na jakém se nacházejí místě. Vladimír Macura sem umístil všechny významné osobnosti, které ovlivnily české dějiny, a stavěl k nim do protikladu „zašifrovaná“ jména svých současníků. Snaží se poukázat na to, že historické osoby mají své následovatele, jen jim prozatím nepřeje doba vlády komunistů.

Během své životní poutě českými dějinami se Ferdinand Máchal setkal s mnoha osobnostmi naší historie. A možná proto jeho plány byly zmařeny, příliš osob příliš vědělo. A když se dozvěděli, že jejich strůjce skončil v blázinci, vymazali ho raději všichni ze vzpomínek a dokumentů. Pokud bychom tedy přistoupili na hru Vladimíra Macury, že tento muž skutečně existoval.

⁹⁸ Bogdan, Henry. *Historie Habsburků. Sedm století rodu*. Praha: Brána, 2003. s. 168 – 171.

⁹⁹ Macura, Vladimír. *Ten, který bude*. Praha: Hynek, 1999. s. 705.

2. 4. 4 Literární žánr díla

PAMĚTI jsou literární útvar, který chronologicky zaznamenává životní osudy jedince, leč viděné jeho očima.¹⁰⁰ A v tomto bodě se může vyskytnout problém. Každý totiž nahlížíme na sebe jinak než na ostatní, skutečnosti vyprávíme ze svého postoje. PAMĚTI jsou velmi subjektivní. Vladimír Macura nemohl zvolit lepší žánr, než jsou právě memoáry, pokud chtěl zobrazit osobu, která prožila tolik významných událostí nebo si to aspoň myslela.

Celý román se tváří velmi věrohodně jako PAMĚTI. Dokonce si k nim Ferdinand Máchal napsal předmluvu: „Tohle čtení nebude totiž o lásce, líbezná čtenářko, čeká tě kniha skrznaskrz politická, jedna z mála politických knih v naší doposud chudé literatuře české. Chci ti nabídnout, budoucí čtenáři a neodbytná budoucí čtenářko, něco mnohem vzrušivějšího, než co ti snad první věta slibovala. Nabízím ti pravdu. Příběh mého pohnutého života od labyrintu světa až k ráji srdce. Nahou pravdu. Docela nahatou, docela hanbatou pravdu děje.“¹⁰¹ PAMĚTI jsou samozřejmě psány ich-formou a doplňovány časovými údaji: „PAMĚTI mě přirozeně zavazují k hojnému uvádění dat.“¹⁰² Vzhledem k tomu, že medikus byl český vlastenec, jsou i jeho vzpomínky psány v češtině. Překládá rozhovory, které vedl s královnou francouzsky, neboť se rakouská císařovna kupodivu nikdy nenaučila německy.¹⁰³ S císařem hovoří německy, ačkoli Ferdinand I. jazyk českého království ovládal.

Kompozičně jsou PAMĚTI Ferdinanda Máchala velmi zdařile literárně vyvedeny. Přispívá tomu i to, že nejsou zachyceny v chronologickém sledu, ale na přeskáčku, ne však zmateně, ale v souvislostech, což jim dodává mnohem hlubší umělecký výraz: „Nepamatuji si jediný tón z Flotowovy zpěvohry. Seděl jsem s tváří obrácenou ke svému panovníkovi a vzpomínal s nostalgií na okamžik, kdy jsem mu pohlédl poprvé do tváře, tehdy z dálky ovšem, ale přesto se vzrušením snad ještě větším než ve dnech, které následovaly po našem

¹⁰⁰ *Slovník literární teorie. Zpracoval Ústav pro českou a světovou literaturu ČSAV. redigoval Štěpán Vlašín. Praha: Československý spisovatel, 1984.*

¹⁰¹ Macura, Vladimír. *Ten, který bude*. Praha: Hynek, 1999. s. 545.

¹⁰² Tamtéž. s. 560.

¹⁰³ Hamann, Brigitte. *Habsburkové. Životopisná encyklopedie*. Praha: Brána, 1996. s. 278

novém setkání v Olomouci. Bylo to v roce šestatřicátém, na podzim, když byl Nádl korunován českým králem a Marie Anna českou královnou.¹⁰⁴ Následují tři stránky vzpomínek na korunovací Veličenstev, z nichž plynně přeskochí do období, kdy vstoupil do ložnice královny a vrátí se zpět do roku 1848 na sedadlo vedle císaře.

Na závěrečných stránkách rekapituluje Ferdinand Máchal nejen svůj život, ale i všech zúčastněných v románové tetralogii, a také českého národa. Tím jsem se již zabývala ve své práci výše.

Memoáry začal medikus sepsovat po svém zatčení a odsouzení k ústavní léčbě v blázinci. V tento okamžik se tak PAMĚTI mění v chorobopis, na jehož základě se lékař ujišťuje ve správnosti diagnózy, tedy že jeho pacient je opravdu duševně narušený člověk trpící zřejmě obsesivními představami.

„Vím, že usilujete být přísní na personál a vlídní na chovance, pokud to jen trochu jde. Proto také nenamítám, když si mé zápisky prohlížíte, nepodezřívám vás, že s každým šprochem poběžíte na policii. Stejně věřím, že přijde čas, kdy se mé PAMĚTI dočkají vydání.“¹⁰⁵ Tato hra s fikcí a realitou jako by naznačovala, že Ferdinand Máchal se dočkal a jeho memoáry vydal Vladimír Macura.

2. 4. 5 Národní obrození v díle

Ferdinand Máchal byl Čech a taktéž tíhnul k myšlenkám národního obrození. Politicky bychom ho zařadili do skupiny umírněných konzervativců. Věří totiž v český národ, ale pod hlavou císaře rakouského. Hned na začátku nám dává tušit, že se staví negativně k revolučním bouřím, které v Praze vypukly a přerušily jednání slovanského sjezdu. Ačkoli se sám těchto bouří účastnil a celkem v důležitém momentu, je zjevné, že se do této situace dostal zcela náhodou a navíc byl nucen kvůli tomu opustit Prahu. Osud ho tak zavedl do císařova kočáru: „Urážlivě dlouho mu trvalo, než pochopil, že nepatřím k těm ostatním, co táhnou k Prostějovu.“¹⁰⁶ Těmi druhými myslel „rozjívené studenty táhnoucí Vídni na pomoc“. Stejně negativně se stavěl i ke Karlu Slavoji Amerlingovi:

¹⁰⁴ Macura, Vladimír. *Ten, který bude*. Praha: Hynek, 1999. s. 566.

¹⁰⁵ Tamtéž. s. 620.

¹⁰⁶ Tamtéž. s. 555.

„Chtěl jsem dát teď oběma pánům poslancům najevo, že patřím ke dvoru, že nejsem jen nicotný doktůrek, nicotný medikus z Amerlingovy Budče, z toho jeho bláznivého budníku.“¹⁰⁷ Josefu Václavu Fričovi se vysmívá a také potvrzuje názor vyslovený již v Komandantovi, tedy že tento muž se vždy zmítá v lásce ke dvěma ženám a kvůli tomu nemá vždy čas na své politické ideály.

Kdyby nebylo radikálních myšlenek, možná bychom dnes neměli samostatnou Českou republiku. V polovině 19. století bylo více lidí přikloněno k federativnímu uspořádání rakouské monarchie. Ferdinand Máchal pak bojoval za vlastní cíle, za české království v čele s Ferdinandem. Tento panovník měl přízvisko Dobrotivý, nejen kvůli jeho mírnému vzezření, ale také pro vlastnosti zmiňované v předchozí kapitole. Pro český lid však nic výjimečného nevytvořil. Ferdinand Máchal ho vidí příliš nekriticky, a proto haní všechny ostatní snahy českých vlastenců. Jako třeba loterii za Zdenku Havlíčkovou: „Proč proboha, když mohla být nadosmrti zajištěna královským osvojením? A jak ji teď začali bláznivě nazývat... Dcera národa! Která z vás, mé milé čtenářky, není dcerou českého národa? Copak ty holky od Pulverturmu, jež vás, čtenáři těchto PAMĚTÍ, lákají svým prostopášně poodhaleným kotníkem, nejsou dcerami tohoto národa?“¹⁰⁸

U českého lidu byla oblíbená i císařovna Marie Anna. I ji Ferdinand Máchal bezmezně obdivuje a miluje. Bere jako čest, že se dostal do její ložnice, a to i přes to, že ji velmi často uráží jako ženu: „Navíc nebyla za mák půvabná. Jistě ani před lety, když jsem ji viděl poprvé v životě, nebyla.“¹⁰⁹ Představu o jejím skutečném vzhledu nám může poskytnout příloha č. 5. Vladimír Macura však lásku českého lidu posunul do jiných rozměrů, než kde se ve skutečnosti nacházela. Královna měla být náhradní matkou pro Zdenku Havlíčkovou. Na hrob Karla Havlíčka Borovského nechala poslat trnovou korunu. Český národ jí vyjádřil úctu: „Lukes, Strakatý, Mayer a Nedvěd, naši přední pěvci, zazpívali z oken ve druhém patře *Salve regina*, jako by tím naši královně chtěli vyjádřit dík za

¹⁰⁷ Macura, Vladimír. *Ten, který bude*. Praha: Hynek, 1999.s. 560.

¹⁰⁸ Tamtéž. s. 586.

¹⁰⁹ Tamtéž. s. 548.

ten věnec, který se na rakvi vskutku skvěle vyjímal.“¹¹⁰ Pokud vás znepokojuje ještě užití slovo by, další pasáž vás přesvědčí o posunutí vztahu vlastenců k české královně do vyšších dimenzí: „Fingerhut sundal trnový věnec z rakve a každému, kdo měl zájem, dal po jednom lístku vavřínu. Každý si přál odnést tu milou památku na královnin vznešený dar.“¹¹¹ Obě události se na pohřbu českého *pěvce* skutečně odehrály (důkazem je lístek, který Božena Němcová schovávala na památku – viz příloha č. 6), ale vzhledem k popření příhody s věncem od Marie Anny s ní neměly nic společného. Mnoho aktérů na pohřeb vzpomíná a shodují se na tom, že zpěváci zpívali nad rakví a lístky si odnášeli z úcty ke Karlu Havlíčku Borovskému.

Musíme si uvědomit, že takový obraz milované královny nám podává muž, který nakonec skončí v blázinci. Nemůžeme mu však odepřít vlastenecké snahy, které se ne vždy shodovaly s představami české obrozenecké společnosti. Vladimír Macura záměrně zvolil vymyšlenou postavu Ferdinanda Máchala, která má za úkol nabídnout nám obraz 19. století idealizovaně. Naráží na fakt, že každý může mít rozdílné názory na jednu věc. I v případě postupu proti společnému nepříteli, ať se jedná o rakouskou monarchii nebo komunistickou stranu.

IV) ZÁVĚR

Ve své práci jsem si vytyčila sledovat, proč a jakým způsobem Vladimír Macura pracuje ve své beletrii s historickými reáliemi. Soustředila jsem se na jeho poslední dílo **Ten, který bude**.

Vztah fikce a historických reálií, se v Macurově cyklu proměňuje. Jednotlivé díly se liší jednak mírou, ve které je v nich využito fabulace, jednak charakterem fabulace a významem, který v daném díle fikční prvky především nesou. V Komandantovi jsou posuny mezi fakty a fikcí nejužší.

¹¹⁰ Macura, Vladimír. *Ten, který bude*. Praha: Hynek, 1999. s. 580.

¹¹¹ Tamtéž. s. 582.

Jistou roli hraje možná i to, že byl psán jako první. Vladimír Macura beletrizuje Paměti Josefa Václava Friče. V Guvernantce se vymyšlení příběhu soustředí především na postižení intimního a neharmonického vztahu. Dá se říct, že vyšší míru fabulace s sebou nesou protagonisté Informátora a Medika, v jejichž případech nemáme k dispozici reálné osobnosti, které by sloužily jako jejich předobraz. V Informátorovi Johann Mann nijak výrazněji, co do významu, neposouvá reálná fakta, slouží jako prostředek pro nahlédnutí vlasteneckých snah z vnější perspektivy a pro demytizující hodnocení. V Medikovi je míra smyšlenek počiťována nejvíce. Nereálná postava Ferdinanda Máchala, která je navíc označena za blázna, svými Paměťmi výrazně deformuje způsob, jímž vnímáme některé politické události i osobnosti 19. stol. (včetně císaře Ferdinanda I.). Tyto fabulace můžeme chápat například jako výraz naivní touhy určité části českých vlastenců

V Informátorovi slučuje Vladimír Macura život fiktivní postavy Johanna Manna s postavou historickou Bohuslavou Rajskou v literárním rozsahu novely. Tento žánr zároveň symbolizuje osudovost a slouží jako nástroj pro navození věrohodnosti, tím, že novela Láska vlastenčina, kterou píše Johann Mann, odvádí pozornost od fikce Vladimíra Macury a jeho novely Informátor.

Johann Mann má za úkol demytizovat národní obrození, popsat z perspektivy distancované osoby jeho znaky a charakterizovat jeho významné osobnosti. Sám je však postava fiktivní, tudíž i jeho názory by se takto měly chápat. Kromě toho, že příběh poskytuje pohled na osobnosti 1. poloviny 19. století a na tuto etapu českých dějin, také naznačuje, že se tato epocha tolik neliší od naší současnosti a má tedy výraznou aktualizací funkci.

Guvernantka je zaměřená na zobrazení života Antonie Reissové a Františka Ladislava Čelakovského, nevykresluje je však jako významné osobnosti české kultury 19. století, ale spíše jako manžele, a to formou elegie. Tento literární žánr má charakterizovat jejich nešťastné soužití, pro nějž nemáme však přímé důkazy. Podle fabulace Vladimíra Macury vycházejí problémy manželského páru z rozdílu věku a charakteru.

Takový příběh je nadčasový a tím autor Guvernantky osoby Bohuslavy Rajske a Františka Ladislava Čelakovského demytizuje.

Paměti Josefa Václav Friče byly hlavním pramenem pro vytvoření románu Komandant. Vladimír Macura Fričovy osudy vyobrazením hlavního hrdiny jako horkokrevného a zhýčkaného mladíka více beletrizoval. Interpretoval memoáry hlavního hrdiny s některými pozměněnými fakty a dokonce přidal postavy ze současnosti. To vše slouží k oživení příběhu, a zároveň má opět funkci aktualizací. Tomu uzpůsobil i kompozici – hlavní hrdina rekapituluje události svého života včetně té poslední, která ho přivedla do vídeňské nemocnice. I tato postava je nadčasová, neboť každý z nás doufáme, že jsme na svět stvořeni z nějakého zvláštního důvodu a pokud poslechneme naše živé obrazy, mohou změnit náš osud. Revoluce roku 1848, jejímž účastníkem byl Josef Václav Frič, je prostřednictvím hlavní postavy demytizována a celý příběh Komandanta slouží jako analogie k revoluci roku 1968.

V poslední části tetralogie Vladimír Macura vytvořil příběh člověka, který ovlivnil mnoho dějinných událostí 19. století. Nejvýrazněji ze všech dílů souboru zde uplatnil rysy fabulace. Možné nedostatky vyplývající z rozporů mezi fakty a fikcí hravě zakamufloval možností, že hlavní hrdina je blázen. Román je více zaměřen na charakterizování vlastenecké společnosti, ačkoli se tváří jako PAMĚTI, které jsou v ich-formě psané hlavní postavou. Poslední díl tetralogie **Ten, který bude** zároveň uzavírá kruh osudů postav z předchozích částí, tím, že Ferdinand Máchal vypráví jejich propletené osudy ve svých Pamětech.

Charakteristické pro dílo Vladimíra Macury je propojování faktů a fikcí. Z analýzy nám vyvstala autorova mistrnost v domýšlení příběhů, která se projevila i tím, že se snažil uměleckými prostředky od těchto fikcí odvrátit pozornost a vše jim podřizoval – vlastnosti postav, žánr jednotlivých částí, kompozici, vypravěče. Všechny tyto faktory měly za úkol příběhy posouvat v ději a hlavně je oživovat, aby byly zajímavější a esteticky hodnotnější. Navíc, pokud se čtenář v historii orientuje, rozpozná v knize mnoho ironie, humorných narážek a skrytých leitmotivů.

Ze všech dílů tetralogie si poskládáme zcela nový obrázek národního obrození, než na jaký jsme zvyklí, bude demytizovaný.

Osobnosti dějin a literatury jsou představovány jako obyčejní lidé se svými kladnými i zápornými vlastnostmi, běžnými starostmi, které jsou pro příběh důležitější než historické mezníky. Jejich století a osudy nám mají zároveň něco prozradit o nás samotných, o naší době. Především období normalizace se podobalo období národního obrození. Jen se změnil režim monarchistický na komunistický. Oba potlačovaly lidská práva a svébytnou kulturu. Někteří lidé se mohli vlasteneckým gestům posmívat a pohrdat jimi, nebo proti utlačovatelům bojovat kulturně či se šavlí v ruce. Jiní měli vlastní starosti, třeba manželskou krizi.

Plán všech částí **Ten, který bude** byl jednoznačně promyšlený, o čemž svědčí jeho kompozice a vzájemná provázanost. Celá tetralogie vrcholí v poslední části, v níž nalezneme klíč k interpretaci celého cyklu. Vypravěčem je člověk, který je zavřený v blázinci, protože si údajně vymýšlel příběhy o našich obrozencích. Je zde kontrolován lékaři, ale to mu nebrání v jeho vlasteneckých snahách, aby dál psal: „A skrze ten svět tak přetvářeli a budovali sebe pro onen okamžik, až nás vlast povolá k historickému úkolu, jenž zraje, dozrává. Protože nejdůležitější ze všeho, teď již to vím, je být strážcem příběhů, nedovolit, aby se rozplynuly. To v příbězích, které uchováme, je naše vzkříšení.“¹¹² O pár stránek později ještě autor dodává: „Když tak vyprávím, mám náhle pocit, že mé slovo platí, že má svou váhu.“¹¹³ Rovněž tento příběh můžeme číst jako analogickou narážku na aktuální situaci v době, kdy ho Vladimír Macura psal. On sám byl v období komunismu režimem kontrolován. Mohl si tedy připadat jako v blázinci, který představoval v knize model Čech. Uzpůsobil této představě i hymnu:

„Zde domov tvůj, zde vlast je tvá!
Všude, kde se česky zpívá
píseň bláznivá i tklivá,
kde se pyšně dme tvá hrud'
pro původní český blud!
V Kateřinkách vlast je tvoje,

¹¹² Macura, Vladimír. *Ten, který bude*. Praha: Hynek, 1999. s. 699.

¹¹³ Tamtéž. s. 703.

v blázinci je domov tvůj!“¹¹⁴

Čtenářům je v celé tetralogii předkládán demytizovaný obraz národního obrození, ne však jako historický fakt, ale jako fabulace Vladimíra Macury, na jejímž pozadí se nás snaží seznámit s tímto obdobím, abychom si uvědomili, jak blízké bylo době normalizace.

¹¹⁴ Tamtéž. s. 698.

SEZNAM PRAMENŮ A ZDROJŮ:

Macura, Vladimír. *Ten, který bude*. Praha: Hynek, 1999. ISBN 80-86202-42-9.

Macura, Vladimír. *Český sen*. Praha: Lidové noviny, 1998. ISBN 80-7106-270-7.

Macura, Vladimír. *Znamení zrodu. České obrození jako kulturní typ*. Praha: Československý spisovatel, 1983. ISBN 80-7184-164-1.

Frič, Josef, Václav. *J.V.Frič v dopisech a denících. Uspořádal Karel Cvejn*. Praha: Československý spisovatel, 1955.

Frič, Josef Václav. *Paměti. 1. díl*. Praha: F. Bačkovský, 1891.

Frič, Josef Václav. *Paměti. 2. díl*. Praha: F. Bačkovský, 1891.

Frič, Josef Václav. *Paměti. 3. díl*. Praha: F. Bačkovský, 1891.

Frič, Josef Václav. *Paměti. 4. díl*. Praha: F. Bačkovský, 1891.

Rajská, Bohuslava, 1817-1852. *Z let probuzení. Kniha první: Paměti a korespondence Bohuslavy Rajské z let 1839-1844. Kniha druhá: Listy F.L.Čelakovského a Bohuslavy Rajské 1844-1845. Kniha třetí: Vzájemné dopisy Antonie Čelakovské (Bohusl. Rajské) a Boženy Němcové 1844-1849*. Praha: J. Otto, 1872.

Němcová, Božena. *Korespondence. I, 1844 - 1852*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2003. ISBN 80-7106-162-X.

Němcová, Božena. *Korespondence. II, 1853-1856*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. ISBN 80-7106-697-4.

Němcová, Božena. *Korespondence. III, 1857-1858*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006. ISBN 80-7106-764-4.

Němcová, Božena. *Korespondence. IV, 1859-1962*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007. ISBN 80-7106-895-2.

Kubka, František, Novotný, Miloslav. *Božena Němcová*. Praha: V. Neubert, 1941.

Tille, Václav, Novotný, Miloslav. *Božena Němcová*. Praha: Družstevní práce, 1947.

Slovník literární teorie. Zpracoval Ústav pro českou a světovou literaturu ČSAV. redigoval Štěpán Vlašín. Praha: Československý spisovatel, 1984. ISBN 80-7184-164-1.

Dolanský, Julius. *Fr. Lad. Čelakovský : 1852-1952*. Praha: Osvěta, 1952. ISBN 80-217-0502-7.

Kaplan, Karel. *Kronika komunistického Československa. 2. Kořeny reformy 1956-1968 : společnost a moc*. Brno: Společnost pro odbornou literaturu - Barrister & Principal, 2008. ISBN 978-80-87029-31-2.

Závodský, Artur. *František Ladislav Čelakovský*. Praha: Melantrich, 1982. ISBN 80-70-23-036-3.

Lenderová, Milena. *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*. Praha: Mladá fronta, 1999. ISBN 80-204-0737-5.

Žáček, Václav. *Josef Václav Frič*. Praha: Melantrich, 1979. ISBN 80-70-23-036-3.

Merhout, Cyril. *O Havlíčkově dceři*. Praha: J.R.Vilímek, 1921.

Holler, Gerd. *Ferdinand I. Poslední Habsburk na Pražském hradě. Spravedlnost pro císaře*. Praha: Brána, 1998. ISBN 80-85946-90-4.

Novotný, Jan. *Sokol v životě národa. Slovo k historii. Sešity k poznání národní minulosti*. Praha: Melantrich, 1990. ISBN 80-70-23-036-3.

Bogdan, Henry. *Historie Habsburků. Sedm století rodu*. Praha: Brána, 2003. ISBN 80-7243-188-9.

Dvořáková, Zora. *Miroslav Tyrš. Prohry a vítězství*. Praha: Olympia, 1989. ISBN 978-80-7033-996-1.

Hamann, Brigitte. *Habsburkové. Životopisná encyklopedie*. Praha: Brána, 1996. ISBN 80-85946-19-X.

Neudorfová, Marie L. *České ženy v 19. století. Úsilí a sny, úspěchy i zklamání na cestě k emancipaci*. Praha: Janua, 1999. ISBN 902622-2-8.

Kössl, Jiří, Krátký, František, Marek, Jaroslav. *Dějiny tělesné výchovy. Od roku 1848 do současnosti.; 2. díl*. Praha: Olympia, 1986. ISBN 978-80-7033-996-1

Sekyrková, Milada. *7.9.1836 Ferdinand V. Poslední pražská korunovace*. Praha: Havran, 2004. ISBN 80-86515-37-0.

Urban, Otto. *Česká společnost 1848-1918*. Praha: Svoboda, 1982. ISBN: 802-0505-229.

Efmertová, Marcela C. *České země v letech 1848-1918*. Praha:Libri, 1998. ISBN 80-85983-47-8.

Lněničková, Jitka. *České země v době předbřeznové 1792-1848. Dějiny českých zemí*. Praha: Libri, 1999. ISBN 80-85983-27-3.

Dějiny české literatury 1945-1989. IV., 1969-1989. Praha: Academia, 2008. ISBN 978-80-200-1631-7.

Červenka, Miroslav. *Na cestě ke smyslu. Poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2005. ISBN 80-7215-244-0.

Hodrová, Daniela. *Na okraji chaosu. Poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2001. ISBN 80-7215-140-1.

Hoffmannová, Eva. *Karel Slavoj Amerling*. Praha: Melantrich, 1982. ISBN 80-70-23-036-3.

Kočí, Josef. *České národní obrození*. Praha: Svoboda, 1978. ISBN: 802-0505-229.

Pražák, Albert. *České obrození*. Praha: E. Beaufort, 1948.

Dějiny české literatury II. Literatura národního obrození. 2. díl. Praha: Československá akademie věd, 1960.

Klíma, Arnošt. *Revoluce 1848 v českých zemích*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1974. ISBN 80-04-24526-9.

Podiven. *Češi v dějinách nové doby. 1848-1939*. Praha: Academia, 2003. ISBN 80-200-1143-9.

Haman, Aleš. *Úvod do studia literatury a interpretace díla*. Jinočany: H & H, 1999. ISBN 80-86022-57-9.

Panorama české literatury. Literární dějiny od počátků do současnosti. Olomouc: Rubico, 1994. ISBN 80-85839-04-0.

Polák, Josef. *Česká literatura 19. století*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1990. ISBN 80-04-23906-4.

Poláček, Jiří. *Průhledy do české literatury 20. století*. Brno: Cerm, 2000. ISBN 80-7204-162-2.

Rzounek, Vítězslav. *Nástin poválečné české literatury 1945 - 1980*. Praha: Československý spisovatel, 1984. ISBN 80-202-0365-6.

Slovník českých spisovatelů od roku 1945. M-Ž. 2. díl. Praha: Brána; Ústav pro českou literaturu, 1998. ISBN 80-7243-014-9.

Dokoupil, Blahoslav, Zelinský, Miroslav. *Slovník české prózy 1945-1994*. Ostrava: Sfinga, 1994. ISBN 80-85491-84-2.

České korunovační klenoty. Pamětní vydání ke vzniku České republiky 1993. Praha: Poláček, 1993.

Bahenská, Marie. *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století.* Praha: Libri; Sociologické nakladatelství, 2005. ISBN 80-7277-241-4.

Lenderová, Milena. *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století.* Praha: Karolinum, 2002. ISBN 80-2460375-6.

Novotný, Jan. *František Cyril Kampelík.* Praha: Melantrich, 1975. ISBN 80-70-23-036-3.

Žáček, Václav. *Jan Evangelista Purkyně.* Praha: Melantrich, 1987. ISBN 80-70-23-036-3.

Křivánek, Vladimír. *Český dekameron. Sto knih 1969-1992.* Praha: Scientia, 1994. ISBN 80-85827-78-6.

Macura, Vladimír: "Citová exkurze do národního obrození aneb Macurovy mikrodějiny. Rozhovor s Ondřejem Hausenblasem". *Čeština doma i ve světě*, roč. V, čís. 4/97, ISSN 1210-9339. str. 10.

Macura, Vladimír, Sulovský, Jan, Machala, Lubomír. „Rád měním kůže. Rozhovor s Vladimírem Macurou.“ *Aluze*, 1998, č. 2/3., ISSN 1212-5547. s. 52.-54.

Macura, Vladimír. „Spíš než o historii jde o autobiografii. S Vladimírem Macurou nad jeho poslední prózou Guvernanka.“ *Právo*, 1998, roč. 8, č. 33., ISSN 1801-4542. s. 7.

Macura, Vladimír: "Kořeny současnosti. Rozhovor s Irenou Zítkovou." *Nové knihy*, 38/1993, ISSN 1210-0021. str. 10.

Rak, Jiří. "Znovuvzkříšení historického románu". *Dějiny a současnost*, roč. 21, 6/99, ISSN 0418-5129. str. 53.

Janáček, Pavel. „Brilantní próza o době obrozené.“ *Nové knihy*, 1993, č. 33, ISSN 1210-0021. s. 1. .

Lukeš, Jan. „Láska vlastencova aneb Jaký fyzl?“ *LitN* 6, 1993, č. 155, příl. Národní 9, č. 27, ISSN 1801-8688. s. 2.

Peñas, Jiří. „Žert v národním obrození“. *LD* 49, 1993, č. 182, s. 4

Čornej, Petr. „PhDr. Vladimír Macura.“ *ČČH* č. 3, r. 1997, 1999, ISSN 0862-61111, s. 671 – 673.

Čornej, Petr. „Úděl Vladimíra Macury.“ *Dějiny a současnost*, r. 21, č. 3, 1999, ISSN 0418-5129, s. 54 – 55

Macura, Vladimír. „Státní ceny získali Vladimír Macura a Jindřich Pokorný. Ministr kultury Pavel Dostál dnes předá nejvyšší ocenění za literaturu a překladatelské dílo. Laureáti letošních státních cen odpovídají na otázky Lidových novin.“ *Lidové noviny*, 11/1998. ISSN 1213-1385. s. 11.

Janoušek, Pavel. „Macura, Rajská, Čelakovský, Vratislav. (O genezi prózy Guvernanka, studie takřka pozitivistická.)“ *Česká literatura* r. 51, č. 5, 2003, ISSN 1803-0998. s. 546 – 560.

Novotný, Vladimír. „Živé obrazy z klementinského fistuňku.“ *Tvar*, 1994, č. 21, ISSN 0862-657s. 16.

<http://www.policie.cz/clanek/pripady-na-kterych-se-kup-podilel.aspx?q=Y2hudW09Mw%3D%3D>. 25. 4. 2009

www.wikipedia.org

<http://www.arsci.cz/stahuj/Haman-125-176-Kritika.pdf>. 20. 5. 2009

<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=508>. 20. 5. 2009

<http://abicko.avcr.cz/cs/archiv/1999/7/obsah/za-vladimirem-macurou-7.-11.-1945--17.-4.-1999-.html>. 20. 5. 2009

<http://abicko.avcr.cz/cs/archiv/1999/7/obsah/za-vladimirem-macurou-7.-11.-1945--17.-4.-1999-.html>. 20. 5. 2009

http://www.municipal.cz/osobnosti/celakovska_rajaska.htm. 13. 4. 2009

<http://iliteratura.cz/clanek.asp?polozkaID=24137>. 20. 5. 2009

http://sreview.soc.cas.cz/upl/archiv/files/340_245PETRU.pdf. 20. 5. 2009

SEZNAM PŘÍLOH:

příloha č. 1 – Bohuslava Rajská

http://www.municipal.cz/osobnosti/celakovska_rajaska.htm. 13. 4. 2009

příloha č. 2 – Zatykač na Josefa Václava Friče

Frič, Josef Václav. *Paměti. 3. díl*. Praha: F. Bačkovský, 1891.

Příloha č. 3 – Josef Václav Frič jako komandant

Žáček, Václav. *Josef Václav Frič*. Praha: Melantrich, 1979. ISBN 80-70-23-036-3.

Příloha č. 4 – kulka, která zabila kněžnu Windischgrätzovou

<http://www.policie.cz/clanek/pripady-na-kterych-se-kup-podilel.aspx?q=Y2hudW09Mw%3D%3D>. 25. 4. 2009

Příloha č. 5 – Marie Anna Savojská

http://cs.wikipedia.org/wiki/Marie_Anna_Karol%C3%ADna_Pia_Savojsk%C3%A1. 25. 4. 2009

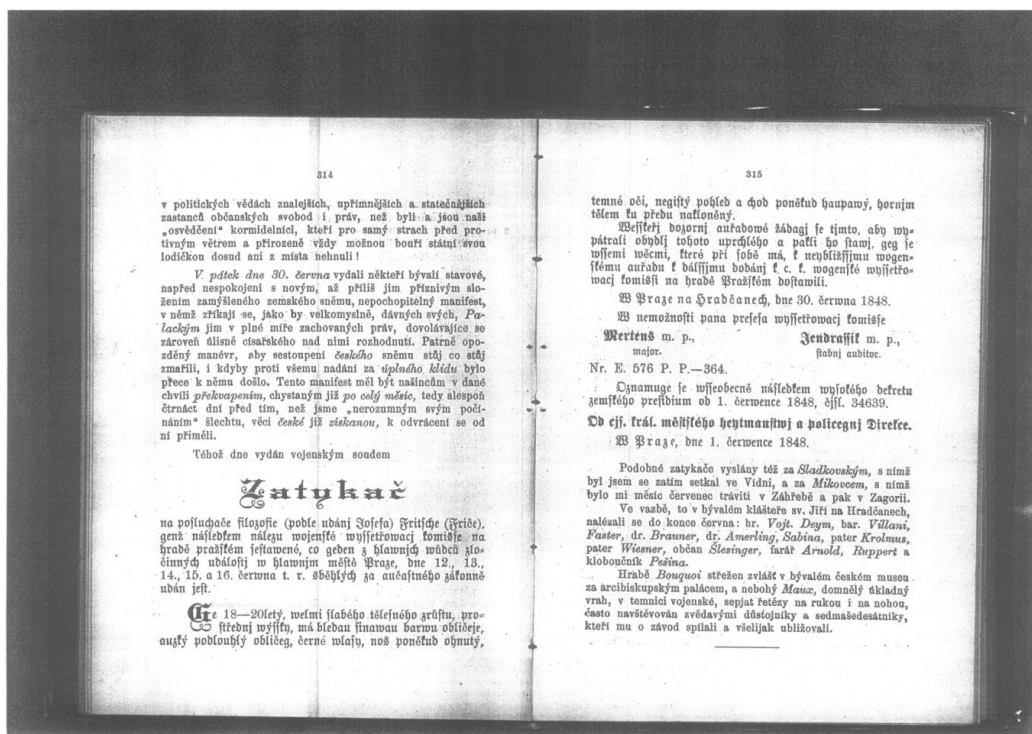
Příloha č. 6 – lístek z trnové koruny z hrobu Karla Havlíčka Borovského

Kubka, František, Novotný, Miloslav. *Božena Němcová*. Praha: V. Neubert, 1941.

Č. 1

č. 2

č. 3

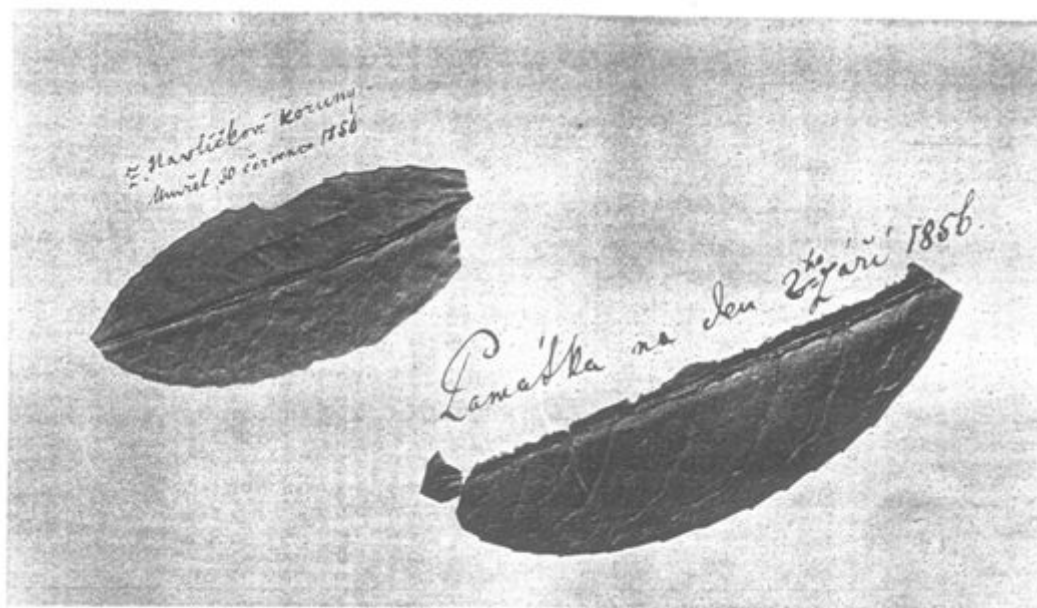
č. 4

č. 5

č. 6

Lístky z Havlíčkovy koruny s přípisky Boženy Němcové.